

Міністерство освіти і науки України
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Інститут гуманітарної підготовки та державного управління
Кафедра публічного управління та адміністрування

Книгиницький Володимир Володимирович

УДК 001.89/.001.891:35(75.8)

(індекс)

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**Економічні, політичні та ідеологічні інститути суспільства як об'єкти
публічного управління**

Публічне управління та адміністрування
281 Публічне управління та адміністрування

Науковий керівник **Остап`як Василь Іванович**, д.політ.н., доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

професор _____ І. П. Лопушинський

(посада) (підпис) (дата) (ініціали та прізвище)

Рецензент

професор _____ О. В. Молодцов

(посада) (підпис) (дата) (ініціали та прізвище)

Робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Івано-Франківськ – 2024

АНОТАЦІЯ

Книгиницький В. В. Економічні, політичні та ідеологічні інститути суспільства як об'єкти публічного управління. – Рукопис.

Магістерська робота за спеціальністю 281 "Публічне управління та адміністрування". Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. Івано-Франківськ, 2024.

У дослідженні висвітлено роль взаємодії економічних, політичних та ідеологічних інститутів суспільства, в тому числі на сучасному етапі нашого розвитку та проблеми з якими ми сьогодні стикнулись. Досліджено поняття, класифікацію та особливості економічних, ідеологічних та політичних інститутів, а також теоретичні основи взаємодії цих інститутів в контексті публічного управління.

Враховуючи те, що ми перебуваємо в стані війни та переживаємо наслідки коронавірусної пандемії було запропоновано іноземний досвід для вирішення проблем інституціональної єдності, а також надані рекомендації для вдосконалення взаємодії інститутів.

Ключові слова: інститут, економіка, політика, ідеологія, інституціональна матриця, взаємодія, євроінтеграція.

ANNOTATION

Knygynytskyi V. V. Economic, political and ideological institutions of society as objects of public administration. - Manuscript.

Master's thesis on specialty 281 "Public management and administration". Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. Ivano-Frankivsk, 2024.

The study highlights the role of the interaction of economic, political and ideological institutions of society, including at the current stage of our development and the problems we face today. The concept, classification, and features of economic, ideological, and political institutions, as well as the theoretical foundations of the interaction of these institutions in the context of public administration, were studied.

Considering the fact that we are in a state of war and experiencing the consequences of the coronavirus pandemic, foreign experience was offered to solve the problems of institutional unity, as well as recommendations were given to improve the interaction of institutions.

Keywords: institution, economy, politics, ideology, institutional matrix, interaction, European integration.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ІНСТИТУТІВ	8
1.1 Економічні інститути суспільства	8
1.2 Політичні інститути суспільства	19
1.3 Ідеологічні інститути суспільства	30
РОЗДІЛ 2 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВЗАЄМОДІЇ ЕКОНОМІЧНИХ, ПОЛІТИЧНИХ ТА ІДЕОЛОГІЧНИХ ІНСТИТУТІВ	37
2.1. Теоретичні підходи до вивчення інституційної взаємодії	37
2.2. Взаємозалежність інститутів у контексті публічного управління	44
РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВИ ВПЛИВУ ВЗАЄМОДІЇ ЕКОНОМІЧНИХ, ПОЛІТИЧНИХ ТА ІДЕОЛОГІЧНИХ ІНСТИТУТІВ НА СФЕРУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ	50
3.1. Перспектива використання іноземного досвіду	54
3.2. Рекомендації щодо вдосконалення взаємодії інститутів	54
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	64

ВСТУП

Актуальність теми. Останнім часом проблеми взаємодії економічних, політичних та ідеологічних інститутів набирає все більшої популярності, адже досліджуючи кожен з цих інститутів окремо, їхню взаємодію в контексті публічного управління та їхній вплив на суспільне життя ми розумію архіважливість даної тематики. Розуміння діалектичної єдності (цілісності, нерозривності) цих інститутів, їх рівнозначності для функціонування інституціональної системи базується на системному підході й є сьогодні загальноприйнятим у науковому середовищі.

Крім того сьогодні у світі панує тренд глобалізації управлінських процесів, а сучасна глобалізація підкреслює взаємозалежність економічних і політичних процесів між державами. Інтеграція у світові ринки вимагає від держав ефективного регулювання та публічного управління, що впливає на внутрішні економічні інститути.

Сучасні виклики, як-от економічні кризи, зміни клімату або політична нестабільність, підкреслюють необхідність адаптивного публічного управління, здатного ефективно координувати діяльність всіх трьох інститутів для підтримання стійкості суспільства.

Актуальність нашого питання полягає у важливості глибокого розуміння взаємозв'язків між економічними, політичними та ідеологічними інститутами для забезпечення ефективного публічного управління, спрямованого на досягнення суспільних інтересів.

Обґрунтування вибору теми. На перший погляд дана тематика не є першочерговою для країни яка перебуває в стані війни, однак саме взаємодія трьох базових інститутів дозволяє державі виконувати свої основні функції та забезпечувати поточний рівень життя населення. Кількість наукових робіт з даної тематики не є значною, тому тема взаємодії економічних, політичних та

ідеологічних не є достатньо дослідженою, що відкриває можливість для нових досліджень.

Метою даної роботи є визначити місце та роль економічних, політичних та ідеологічних інститутів як взаємозалежних об'єктів публічного управління.

Для досягнення загальної мети в кваліфікаційній бакалаврській роботі були поставлені та вирішені такі **завдання**:

- дослідити економічні інститути суспільства;
- дослідити політичні інститути суспільства;
- дослідити ідеологічні інститути суспільства
- розкрити теоретичні підходи до вивчення інституційної взаємодії;
- визначити взаємозалежність інститутів у контексті публічного управління;
- дослідити перспективи використання іноземного досвіду;
- запропонувати рекомендації щодо вдосконалення взаємодії інститутів;

Об'єктом дослідження є роль економічних, політичних та ідеологічних як об'єктів публічного управління.

Предметом дослідження є місце економічних, політичних та ідеологічних інститутів як одна з умов розвитку держави, яка стоїть на шляху євроінтеграції та як одна з передумов повернення інвестицій для відбудови післявоєнної України.

Методологічна основа роботи. При написанні даної роботи були використані джерела: посібники, термінологічний словник, статті наукових журналів, нормативно-правові акти, електронні джерела.

Новизна отриманих результатів отриманих результатів проявляється як і в теоретичних так і практичних рекомендаціях взаємодії економічних, політичних та ідеологічних інститутів, а також результатах дослідження, які мають відмінності та вдосконалення порівняно з попередніми роботами в даній тематиці.

Практичне значення одержаних результатів. Дослідивши дану тему ми зможемо показати інноваційність методології інституціональних матриць

економічних, політичних та ідеологічних інститутів та важливість їх гармонійної взаємодії для відбудови післявоєнної України, також можливі ризики, переваги та перспективи.

Структура та обсяг роботи. Логіка проведеного дослідження зумовила структуру роботи: вступ, три розділи (сім підрозділів), висновки, загальний обсяг яких складає 63 сторінок. У роботі вміщено 2 таблиці. Список використаних джерел містить 50 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ІНСТИТУТІВ

1.1 Економічні інститути суспільства

Для того, щоб розпочати ознайомлення з місцем і роллю економічних інститутів в системі публічного управління, пропонуємо дати визначення поняттю «інститут». Запропоновані визначення надаємо в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 - Визначення категорії інституту

Підхід	Автор	Визначення
Еволюційний	Гамільтон У.	Словесний символ для кращого позначення групи суспільних звичаїв; переважаючий і постійний спосіб мислення, який став звичним для групи або перетворився для народу в звичай.
	Веблен Т.	Звичний спосіб мислення, керуючись яким живуть люди, результат процесів, що відбувалися в минулому.
	Іншаков О.В.	Складні фактори виробництва, що представляють собою видові комплекси взаємодії інституцій та організацій, які закріплюють ефективні інституції в рамках суспільної системи. Інститути – це типові комплекси інституцій виступаючі функціональними генотипами організацій, еволюційно сформованими моделями їх функціональної структури.
Соціальний	Дюркгейм Е.	Всі вірування всі поведінки встановлені групою

Продовження таблиці 1.1

	Александров І.О.	Певний механізм соціального контролю, який має результатом структуровані взаємодії між людьми і надання цим взаємодіям якоїсь стійкої форми, зменшуючи невизначеність
	Ходжсон Дж.	Особливий тип соціальної структури, яка містить потенційно кодифіковані і нормативні правила інтерпретації поведінки; довговічні системи сталих і вкорінених соціальних правил, що структурують соціальні взаємодії, соціальні системи правил, а не просто правила
	Широнін В.М.	Інфраструктура взаємодій, що формує варіанти індивідуальної поведінки людей стосовно тієї чи іншої сфери життя
	Дементьев В.В.	Певний суспільний механізм, який представляє собою певну сукупність дій одних людей, що спрямовані на поведінку інших, які примушують останніх до певного типу поведінки і мають своїм результатом певну сталу соціальну структуру або організацію
Нормативний	Шмоллер Г.	Набір формальних та неформальних правил, включаючи пристрої, які забезпечують їх дотримання
	Норт Д.	Набір формальних правил, неформальних обмежень та механізмів їх примусового здійснення. Важливо те, що формальні правила можуть бути змінені державою, а неформальні обмеження здійснюються дуже повільно

Продовження таблиці 1.1

	Клейнер Г.Б.	Відносно стійкі по відношенню до зміни поведінки або інтересів окремих суб'єктів чи їх груп, а також такі, що продовжують діяти протягом значимого періоду часу формальні і неформальні норми або системи норм, що регулюють прийняття рішень, діяльність та взаємодію соціально-економічних суб'єктів та їх груп
	Колодко Г.	Процедури і правила поведінки, санкціоновані законом або звичаєм; законодавчі та регулюючі норми, що захищають інтереси ринкових суб'єктів; організації та адміністративні/політичні структури, що задовольняють потреби різних суб'єктів; в широкому сенсі слова ринкова культура та менталітет
	Шастітко А.Є.	Сукупність формальних і неформальних правил створюваних людьми, а також механізмів, що забезпечують дотримання даних правил
	Мочерний С.В.	Форма соціального устрою; сукупність норм права в будь-якій сфері суспільних відносин; наукова установа, яка здійснює фундаментальні та прикладні дослідження, організація, що виконує проектно-наукові роботи
	Олійник А.М.	Сукупність формальних, що фіксуються в праві та неформальних, що фіксуються в звичаєвому праві, рамок, які структурують взаємодії індивідів в економічній, політичній та соціальній сферах

Продовження таблиці 1.1

	Лопатинський Ю.М.	Писані та неписані норми й правила, що є умовами та передумовами процесу прийняття рішень ¹
	Мороз О.О.	Відносно усталені системи норм, що регулюють прийняття рішень, діяльність і взаємодію агентів ²
Суспільного договору	Коммонс Дж.	Інститут є колективною дією з контролю, визволенню і розширенню індивідуальної дії. Ці індивідуальні дії насправді є трансдіями, а не індивідуальною поведінкою або «обміном» товарами
Психологічний	Тарасевич В.М.	Певні порядки і способи, механізми впорядкування життєдіяльності, як осередок її свідомого, несвідомого і підсвідомого начал
Нормативно-соціальний	Литвиненко Н.І.	Стійка впорядкованість норм, правил, звичаїв і зв'язків між ними у вигляді певних відносин і соціальних дій, яка визначає інтегративні якості системи і забезпечує її взаємодію з зовнішнім середовищем ³

Проаналізувавши всі вищенаведені нами визначення поняття «інститут» ми визначили, що найточнішим буде визначення Д.Норта, адже саме воно є лаконічним і найточніше розкриває сенс цього терміну в контексті тематики нашого дослідження.

Еволюційний розвиток економічних систем, які в умовах сучасного світу перебувають під впливом глобалізаційних процесів, відрізняється великою

¹ Лопатинський Ю.М. Трансформація аграрного сектора: інституціональні засади / Ю.М. Лопатинський. Чернівці: Рута, 2006. 344 с.

² Мороз О.О. Інституціональна система аграрної економіки України / О.О. Мороз. Вінниця: Універсум-Вінниця, 2006. 438 с.

³ Стрижак О.О. Поняття інституту основні підходи до визначення суті та змісту. Економічна наука. Економіка та держава. №8. 2016. С.38-43.

швидкістю, масштабністю змін та їхньою багатовекторністю. Це породжує для економічної науки нові, складні завдання, які вимагають розгляду не лише економічних ресурсів, а й інституцій, що забезпечують сталий розвиток економіки. Кожен етап економічного розвитку супроводжується зміною значущості певних ресурсів та інститутів, що зумовлює потребу в нових підходах до їхнього управління та регулювання.

Зараз суспільство перебуває на постіндустріальному етапі еволюції, який визначається виникненням нової інституційної структури, що об'єднує три основні сили: державу, ринок і бізнес. Ця структура формує «каркас» сучасної економіки, і, щоб зрозуміти її сутність, потрібно оцінити роль кожного елемента, виявити суперечності, що можуть виникати між ними, а також варіанти взаємодії. Ринок, як перший і найбільш класичний інститут, демонструє здатність до адаптації, відповідаючи на технічні, технологічні та соціальні виклики сьогодення, які набувають глобального характеру. Це призводить до розширення його меж: класичні ринки видозмінюються, а з'являються та активно розвиваються нові їхні типи, які утворюють глобальний мережевий ринок. Механізми його функціонування набувають особливих характеристик і змінюються під впливом нових тенденцій. Проте ринок, попри свою гнучкість, залишається джерелом невизначеності для його учасників, оскільки його межі стають більш розмитими, що вимагає додаткових механізмів регулювання.

У трикомпонентній структурі сучасного суспільства істотних змін зазнає інститут держави, а також способи її взаємодії з іншими складовими. Тут важливим є не питання ступеня присутності держави в економіці, а суть її функцій: якими методами вона впливає на економічні процеси, які форми взаємодії обирає з іншими інститутами, якими є цілі її втручання та які наслідки це втручання може мати. В умовах глобалізації світової економіки, розвитку інформаційно-телекомунікаційних технологій, соціалізації суспільства та мережевої економіки, держава не може стояти осторонь проблем, що стоять перед країнами. В іншому випадку це може призвести до

дестабілізації економічної системи або втрати державою контролю. Сьогодні держава виступає рушієм структурних змін, забезпечує створення суспільних благ, виконує роль ринкового арбітра та є партнером у соціальній сфері. Важливо розуміти, що концепція «більше держави» в сучасних умовах не означає повного одержавлення економіки, а передбачає створення державою умов для розвитку бізнесу як самостійного елемента сучасного суспільного ладу.

Очевидною є необхідність активної участі держави в забезпеченні стійкого розвитку, стримуванні монополізму, боротьбі з недобросовісною конкуренцією, гарантуванні рівних можливостей для всіх учасників економічних процесів та встановленні єдиних «правил гри». У цьому контексті можна говорити про новий етап державного капіталізму, який заснований на нових формах співпраці держави та бізнесу. Саме співпраця, а не конкуренція, стає ключовою особливістю цієї моделі. В останні десятиліття таке партнерство в розвинутих країнах трансформувалось у вагомий фактор національного економічного зростання, що актуалізує потребу в наукових дослідженнях цих нових підходів.

Досвід державно-приватного партнерства показує, що нові форми взаємодії, які ґрунтуються на горизонтальних зв'язках та партнерських відносинах, не відповідають традиційним економічним теоріям — ні кейнсіанським, ні ліберальним підходам. Це не просто питання збільшення або зменшення ролі держави; натомість утворюється новий формат взаємодії, де держава одночасно посилює свою присутність у певних сферах і зменшує її в інших, забезпечуючи стійкість і розвиток національних економік. Державно-приватне партнерство стає фундаментальною передумовою стійкого економічного та соціального зростання, оскільки об'єднує ресурси і можливості обох сторін — держави, що має регулюючу функцію та володіє власністю, і бізнесу, який надає капітал, інноваційні рішення та управлінські практики.

Таким чином, сучасна економіка потребує не тільки ринкових механізмів, але й збалансованого партнерства з державою. Це партнерство допомагає

економічним системам відповідати на сучасні виклики, сприяє розвитку нових форм співпраці та встановлює нові стандарти стійкого розвитку⁴.

Інституціоналізм розглядає інститути як відносно стійкі набори правил і організованих практик, які є відносно інваріантними в умовах зміни індивідів і мінливих зовнішніх обставин⁵.

Описуючи інституційне середовище, важливо звернути особливу увагу на політичний та економічний аспекти. Перший охоплює напрями та сфери розвитку, в яких діють економічні суб'єкти та підприємці, з основними кількісними показниками, такими як ВВП, інфляція, рівень безробіття, середня заробітна плата тощо. Другий аспект стосується організації законотворчої діяльності, політичних і виборчих процесів, а також взаємодії підприємців з політичною елітою та урядом. Ключову роль при цьому відіграють регуляторна і фіскальна політика щодо бізнесу, порядок отримання ліцензій та дозволів.

Рівень розвитку інституційного середовища значно впливає на економічні процеси, сприяючи підвищенню ефективності товарного й грошового обігу та забезпечуючи ринковим суб'єктам комплекс послуг, які створюють сприятливі умови для господарської діяльності. Аналіз інституційного середовища передбачає виділення макроекономічних складових, що впливають на ефективність господарської діяльності й конкурентоспроможність ринку. Ці складові пов'язані з управлінням та регулюванням окремих сфер, галузей і видів економічної діяльності, а також суспільних економічних відносин (наприклад, науково-технічних, фінансових, інвестиційних, соціальних факторів і заходів щодо покращення управління цими сферами). (табл.1.2):

⁴ Колот А.М. Інститути нової економіки і суспільства: сучасні форми взаємодії та розвиток. С.39-41. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://core.ac.uk/download/pdf/84323446.pdf>

⁵ Балан С.В. Значення політичних інститутів для становлення інформаційної держави. Політологічний вісник, 92 (2024). С.186-196.

Таблиця 1.2 – Інституціональні складові макроекономічного характеру

№	Складова	Характер впливу на трансакційні витрати та на ефективність господарювання
1	Податкова політика	Ускладнення системи сплати податків та зборів, зростання податкового тягаря підвищує трансакційні витрати та знижує ефективність господарювання
2	Адміністративні бар'єри	Зростання та посилення адміністративних бар'єрів підвищує трансакційні витрати та знижує ефективність суб'єктів господарювання
3	Обсяги внутрішнього попиту та збуту на внутрішньому ринку	Зростання обсягів внутрішнього попиту та збуту скорочує трансакційні витрати та підвищує ефективність господарювання
4	Державна політика, захищеність суб'єктів економічної діяльності, захист прав власності	Зростання та підтримка захищеності скорочує трансакційні витрати та підвищує ефективність господарювання
5	Механізм фінансування та кредитування, інформаційне та консультаційне забезпечення, система підготовки і перепідготовки кадрів	Вдосконалення механізмів фінансування та кредитування, розширення їх масштабів, зростання інформаційної та консультаційної підтримки, вдосконалення системи підготовки та перепідготовки кадрів призводить до відносного зменшення трансакційних витрат та підвищує ефективність господарювання

Продовження таблиці 1.2

6	Інвестиційне середовище	Сприятливе інвестиційне середовище скорочує трансакційні витрати та підвищує ефективність господарювання
7	Масштаби тіньової економіки, хабарі і неформальні платежі	Зростання хабарів та неформальних платежів збільшує трансакційні витрати та знижує ефективність господарювання, одночасно тіньова економіка являється індикатором рівня привабливості підприємницького середовища
8	Ефективність приватизації	Ефективна приватизація скорочує трансакційні витрати та підвищує ефективність суб'єктів господарювання

Ця оцінка підкреслює пріоритетну роль держави у системі інституційних змін, яка повинна системно, постійно та комплексно забезпечувати інституційну рівновагу на всіх рівнях державного управління⁶.

Природа держави визначається владними відносинами між громадянами та державною владою, причому права громадян та держави, як правило, закріплюються в конституції, що виконує роль соціального контракту. Громадяни добровільно передають частину своїх прав державі, коли вірять, що вона здатна ефективніше забезпечити їхні взаємодії. Функції, які держава бере на себе, пов'язані з тими сферами, де виникають "провали ринку", тобто

⁶Чубарь О.Г. Інститути та інституціональне середовище: теоретичні узагальнення засад економічного розвитку. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/1148/3/%D0%86%D0%9D%D0%A1%D0%A2%D0%98%D0%A2%D0%A3%D0%A2%D0%98%20%D0%A2%D0%90%20%D0%86%D0%9D%D0%A1%D0%A2%D0%98%D0%A2%D0%A3%D0%A6%D0%86%D0%9E%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%95%20%D0%A1%D0%95%D0%A0%D0%95%D0%94%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%A9%D0%95%20%D0%A2%D0%95%D0%9E%D0%A0%D0%95%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%86%20%D0%A3%D0%97%D0%90%D0%93%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%A F%20%D0%97%D0%90%D0%A1%D0%90%D0%94%20%D0%95%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%9E%D0%9C%D0%86%D0%A7%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%9E%20%D0%A0%D0%9E%D0%97%D0%92%D0%98%D0%A2%D0%9A%D0%A3.pdf

завдання, які не можуть бути вирішені за допомогою неокласичних контрактів.

До таких завдань належать:

- специфікація та захист прав власності та контрактів;
- створення інформаційної інфраструктури ринку;
- розробка стандартів вимірювання та зважування;
- формування ринкової інфраструктури;
- забезпечення правопорядку та виконання функцій третьої сторони у конфліктах;
- надання суто суспільних благ⁷.

Серед основних інституціональних правил і норм формування і розвитку ринкової економіки доцільно виділити такі:

- урегульованості і керованості процесами її формування і розвитку;
- взаємодоповнюваності і спадкоємності;
- синергетичного ефекту;
- необхідної і достатньої конкуренції;
- інформаційної забезпеченості;
- вільного переливання ресурсів;
- індикативності;

Урегульованість і керованість процесами керування і розвитку характеризуються тим, що паралельно повинні існувати як державні об'єкти, так і недержавні. У зв'язку з цим необхідно визначити законодавчий і економічний механізм їх взаємодії і взаємодоповнення, рівні умови функціонування. При цьому необхідно гнучко використовувати податковий механізм, фінансово-кредитні важелі, цінову політику.

Взаємодоповненість полягає в тому, що ринкова економіка, перебуваючи в стадії становлення, не може повною мірою обслуговувати економіку, тому необхідно максимально використовувати і неринкову. Неможливо відразу і остаточно перейти до прямо протилежної економічної системи.

⁷ Інституціональна економіка : навчальний посібник / С. Ю. Івашина, О. Ф. Івашина. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2018. 132 с.

Синергетичний ефект полягає в тому, що інфраструктура як окрема складова ринкового господарства створює власний ефект у «запуску» й функціонуванні ринкового механізму та його обслуговуванні. Але оскільки ринкова інфраструктура є складовою системи ринкового господарства, то в комплексі вона дає ефект, який у багато разів перевищує суму результатів, що є наслідком діяльності всіх її структурних частин як окремих елементів. Даний ефект пояснюється тим, що інфраструктура в комплексі функціонує абсолютно інакше і ефективніше, ніж її елементи, узяті окремо, коли кожна ланка працює у власному режимі й напрямі.

Створення конкурентного середовища на відміну від поширеного в більшості постсоціалістичних країн законодавства антимонопольної спрямованості, не заперечує монополізму й навіть цілком його допускає, якщо він не є перешкодою для розвитку економіки. Особливо це важливо на нинішньому етапі, коли не продумані заходи боротьби з монополізмом можуть прямо або опосередковано привести до посилення монопольного характеру інфраструктурних комплексів. І навпаки, процеси концентрації і впорядкування можуть сприяти розвитку конкуренції, підприємництву, приватній ініціативі, встановленню доступних цін, вільному доступу до ринків, тощо. Тому в основі цього принципу лежить економічна рівність для всіх учасників, що функціонують на ринковому просторі економіки, сприяння дотриманню «правил гри» усіма господарюючими суб'єктами.

Інформаційна забезпеченість спрямована на те, що коли ринкові структури набирають силу, підприємницька, управлінська, регуляторна діяльність економічних агентів може успішно здійснюватися лише в умовах єдиного інформаційного простору. Інформаційні підрозділи ринкової інфраструктури повинні своєчасно та оперативно забезпечувати інформаційні економічні служби на будь-якому рівні управління, здійснюючи тим самим свою інфраструктурну роль, створюючи єдине інформаційне середовище. Таке середовище повинно мати встановлені параметри. Один із них – достатність інформаційного забезпечення або забезпеченість інформаційними ресурсами.

Наявність достовірної і кваліфікованої інформації в остатньому обсязі – неодмінна умова ефективного функціонування будь-якої організації.

Принцип вільного переміщення ресурсів є ключовою умовою функціонування ринкової економіки, оскільки він забезпечує гнучкість механізмів саморегулювання системи, сприяє структурним змінам в економіці, реалізації антикризових та захисних заходів тощо. Процес розподілу ресурсів (фінансових, інвестиційних, інтелектуальних, трудових) здійснюється через відповідні інституції, які дозволяють забезпечити максимально ефективний і оптимальний розподіл ресурсів згідно з реальними потребами економічної системи. Спекулятивні запити фірм, реагуючи на накопичені структурні суперечності, знаходять відповідні ринкові ніші, вказуючи на потрібні напрямки переливу капіталу.

Дотримання цих інституційних правил і норм формування та розвитку ринкової економіки створює сприятливе середовище для розвитку економічних відносин і забезпечує їх ринкову спрямованість⁸.

Отож, в ході нашого дослідження ми визначили, що найкраще в контексті нашої тематики дефініцію «інститут» розкриває визначення Д.Норта. Крім того, визначили основний «трикутник» економічних інститутів суспільства ринок-державо-бізнес, який для високого рівня життя суспільства має функціонувати як налагоджений механізм. Також нами було визначено основні інституціональні складові макроекономічного характеру, які повинні забезпечувати роботу основних економічних інститутів.

1.2. Політичні інститути суспільства

У першій половині ХХ століття політичний інститут став об'єктом наукового дослідження. Інституційний підхід у політичній сфері був найбільш виразно сформульований порівняно з іншими сферами суспільного життя, адже саме в політиці ознаки соціального інституту проявляються найповніше.

⁸ Ткач А.А. Інституціональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія. Навчальний посібник. – К.: - Центр учбової літератури. 304 с.

До 1950-х років теорія політичного інституту розвивалася в рамках «старого інституціоналізму», що був зосереджений на вивченні формально-юридичних характеристик інститутів. Основну увагу вчені приділяли ключовим політичним інститутам — державі, політичним партіям, громадсько-політичним організаціям, а також гілкам влади, бюрократії тощо. «Старий інституціоналізм» зазнавав впливу консервативних ідей, розглядаючи низку суспільних інститутів, як-от монархію, церкву, становий поділ суспільства, як первинні, постійні й основоположні характеристики, що визначали суспільно-політичне життя та поведінку індивідів.

У 1980-х рр. у політичній науці відбувається своєрідне «нове відкриття» політичних інститутів. «Друга молодість» категорії політичного інституту відбувається у межах теоретико методологічних досліджень нового інституціоналізму або ж неоінституціоналізму⁹.

Політичний інститут – це прийнятий спосіб задоволення суспільно значущих потреб у зв'язку із відносинами влади, розподілом ресурсів і статусів, визначенням цілей і пріоритетів суспільного розвитку¹⁰.

Політичний інститут – це встановлений спосіб задоволення суспільно важливих потреб, пов'язаних із владними відносинами, розподілом ресурсів і статусів, а також визначенням цілей і пріоритетів суспільного розвитку. Він є системою установ і організацій, що регулюють політичні та інші суспільні відносини за допомогою матеріальних і ідеологічних засобів на основі певних норм. До політичного інституту входять:

- групи людей, що від імені суспільства виконують важливі соціально значущі політичні функції;
- організаційне забезпечення для виконання цих функцій;
- матеріальні та інші засоби, які дають змогу реалізувати політичні дії;

⁹ Демчишак Р. Наукові підходи до розуміння сутності поняття «політичний інститут». Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку, випуск 27, 2015. С.9-14

¹⁰ Політичні інститути і процеси: словник основних понять і термінів (для самостійної роботи здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» денної та заочної форм навчання) / уклад. В.О. Ханстантинов. Миколаїв : МНАУ, 2019. 143 с.

- набір норм і традиційних ролей, що визначають очікувану поведінку цих груп, сприйняту суспільством як правильну і необхідну.

Таким чином, політичний інститут являє собою цілісну систему, що поєднує організацію, норми і відносини. Елементи політичного інституту включають цілі, функції, ролі, а також засоби, установи і санкції. Серед основних цілей політичних інститутів:

- контроль над суспільним і політичним життям;
- розробка методів утримання, захоплення і зміцнення влади;
- формування політичної свідомості громадян і забезпечення їх політичного вибору.

Елементами кожного з політичних інститутів є: цілі, функції і ролі, що впливають з цілей, а також засоби, установи, санкції. Цілями політичних інститутів є питання, що становлять сферу їх діяльності. До них відносять:

- контроль над суспільним і політичним життям;
- вироблення методів утримання, захоплення і зміцнення влади;
- формування політичної свідомості громадян, їх політичного вибору.

Засоби політичних інститутів охоплюють матеріальні, ідеальні та символічні форми управління, які мають важливе соціальне і політичне значення. Політичні інститути спираються на політичні цінності, які є видом соціальних цінностей, визнаних великими соціальними групами і спільнотами, а не лише окремими людьми. Об'єктивною основою політичних цінностей виступають загальні життєві потреби та довгострокові інтереси значних соціальних груп і окремих осіб. Хоча політичні цінності часто мають суб'єктивний характер, для їхньої об'єктивації використовуються різні форми. Однією з таких форм є політичні символи — це вираження цінностей та суспільних відносин, визнаних у суспільстві. Цінності, відображаючи суспільно-історичний досвід, стають об'єктивними елементами політичних інститутів, формуючи ставлення індивідів до них. Прихильність громадян до цих цінностей є важливою умовою стабільності політичних інститутів і їх здатності виконувати свої функції.

Специфіка політичних інститутів полягає в їх легітимності, закріпленій юридичними актами, законами і рішеннями, що регламентують їх діяльність. Політичні інститути також можуть розглядатися як бюрократичні структури, які мають монопольне право на легітимне застосування сили¹¹.

Дослідження ціннісних аспектів демократизації політичної системи доводять, що необхідною передумовою демократії є пріоритет цінності свободи, самовираження, автономності особи над цінностями виживання¹²

У процесі інституціоналізації спонтанні та нестабільні форми політичної діяльності набувають чіткості й здатності до саморегулювання. Політичні інститути виникають у ході поділу політичної діяльності людей, виражаючись у різних політичних організаціях та установах. Вони забезпечують відтворення, стабільність та регулювання політичної спільноти незалежно від змін її складу, посилюють соціальні зв'язки та згуртованість груп, а також здійснюють контроль за політичною поведінкою членів суспільства.

Політичні інститути слугують засобами закріплення відносин особистої залежності та позаекономічного примусу, об'єднуючи політичну владу та економічне домінування. Політичні інститути й інституційні взаємодії, що формуються в суспільстві, визначають правила, за якими суб'єкти можуть використовувати свої індивідуальні ресурси для досягнення значущих цілей. Обмежений доступ до ресурсів та можливостей їх використання створює структурну економічну залежність. Обмежуючи певні способи і форми діяльності, політичні інститути впливають на обсяг витрат діяльності. Навіть якщо політичні інститути не розподіляють ресурси безпосередньо, вони все ж виконують функцію перерозподілу. Наприклад, високі цензові вимоги при ліцензуванні прибуткових видів діяльності знижують рівень конкуренції на відповідних ринках, сприяючи монополізації ціноутворення і перерозподілу ресурсів покупців на користь привілейованих суб'єктів.

¹¹ Політичні інститути і процеси: курс лекцій/ В.О. Ханстантинов. Миколаїв: МНАУ, 2017. 144с.

¹² Гапоненко В. А. Ціннісні передумови функціонування демократичних політичних інститутів в Україні. Політичні інститути та політичні процеси. Політичне життя. 2018. С. 5-10.

Конфігурація системи політичних інститутів відображає спосіб і порядок перерозподілу ресурсів, застосування санкцій до порушників цього порядку, а також обмеження на альтернативні способи доступу до ресурсів для груп, відсторонених від влади. Залежно від співвідношення витрат і вигод, домінуючі суб'єкти конкуренції можуть обирати між двома основними стратегіями щодо потенційних конкурентів. Перша стратегія полягає в кооперації з підлеглими акторами, а друга — в їх умиротворенні шляхом розподілу ресурсів в обмін на лояльність.

Еліти прагнуть уникнути зайвої боротьби, укладаючи в своєму колі негласні угоди про розподіл політичного впливу — так звані міжелітні пакти, які діють поза межами офіційної системи політичних інститутів. У подальшому ці пакти можуть слугувати основою для формування нових елементів інституційного поля, включно з внесенням змін до конституції.

Таким чином, регулювання взаємовідносин між реальними політичними суб'єктами в процесі перерозподілу впливу передбачає існування як формальної, так і неформальної (тіньової) інституційної системи. Формальна система покладається на законодавство і спеціально створені політико-правові інституції (наприклад, інституціалізація лобізму в англосаксонському праві як спроба унормувати неформальні відносини). Неформальна система, натомість, базується на персональних зв'язках, які не регулюються державними правовими нормами.

Тіньові політичні інститути є менш стабільними індикаторами політичної рівноваги, і тому вони зазвичай функціонують у періоди тимчасових змін. Коли досягається новий баланс сил, це відображається в закріпленні нових прав, привілеїв, обов'язків і відповідальності через офіційні інститути. Формальна і тіньова інституційні системи розвиваються паралельно, часто переплітаючись і впливаючи одна на одну. У результаті формується система, в якій закони можуть змінюватися у спосіб, що не зовсім відповідає конституційним нормам; доходи від тіньових угод можуть легалізуватися і перетворюватися на офіційні прибутки; лідери кримінальних структур можуть займати державні посади без

втрата попередніх ролей; а офіційні посадовці можуть використовувати свій статус для особистого збагачення кримінальним шляхом.

Тіньові практики можуть тимчасово мати перевагу над офіційними або навпаки. Перші зазвичай пов'язані з накопиченням капіталу, тоді як другі — із захистом і збереженням накопиченого. Примітно, що в умовах постійної конкуренції бізнес-еліт за більший доступ до політичної влади фінансово-політичні групи прагнуть одночасно легалізувати свою діяльність та обмежити контроль з боку державних органів і громадянського суспільства¹³.

Трансформація суспільної системи залежить від її природи та внутрішніх потреб для існування й розвитку, а також від необхідності реагувати на виклики зовнішнього середовища. Ці зовнішні впливи не змінюють систему напряму, а проходять через своєрідний «фільтр» особливостей кожної державної системи, формуючи політичні рішення, дії держави, а також організовані громадські ініціативи чи спонтанні соціальні та індивідуальні реакції. Політична трансформація, таким чином, означає якісну зміну всієї суспільної системи.

Трансформація політичних інститутів визначається законами політичного процесу, який в Україні після здобуття незалежності розвивається двома напрямками. З одного боку, відбувається формування і розвиток держави, владних структур, політичних інститутів та інститутів громадянського суспільства. З іншого боку, політичний процес в Україні ускладнюється умовами, в яких діють політичні суб'єкти. Окрім гострих соціально-економічних викликів, додаються культурні, міжнаціональні та релігійні проблеми. Серед особливостей політичного процесу незалежної України виділяються відсутність консенсусу між основними учасниками політичного процесу та слабкий діалог між владою і суспільством¹⁴.

Політичні інститути, незалежно від назви чи структури, виконують дві основні функції: по-перше, реалізують державну владу, а по-друге, підтримують суспільний договір між владою і народом (елітою і суспільством)

¹³ Воронянський О.В. Політичні інститути: Механізми формування в конкурентному середовищі. Сучасне суспільство: політичні науки. 2014. С.15-28.

¹⁴ Топчіу Г.Ю. Трансформація політичних інститутів у контексті політичної реальності України. Політичні інститути та процеси. Науковий журнал «Політикус». С.33-37.

щодо моделі держави та її цілей. Залежно від моделі держави формується структура та функції всіх установ, що мають право на реалізацію державної влади. Ефективність виконання цих функцій політичними інститутами у демократичних умовах значною мірою залежить від підтримки населення, яка регулярно відображається в соціологічних опитуваннях щодо громадської думки про якість їхньої діяльності, зокрема в рівні довіри.

Легітимність політичного інституту залежить від обізнаності громадян про його діяльність, що вимагає як каналів комунікації між населенням і інститутом, так і прозорості й публічності інституту, відповідності його діяльності актуальним умовам і викликам. Проблема легітимності політичного інституту особливо загострюється в періоди радикальних суспільно-політичних змін, коли виникають питання про необхідність традиційних інститутів і доцільність їх заміни новими.

Формування та розвиток нових політичних інститутів проходять три етапи. На першому етапі відбувається їхнє створення і становлення; на другому — легітимізація, закріплення в суспільстві та адаптація до традицій і норм; на третьому — розширення діяльності й підвищення ефективності. Досвід демократичного розвитку показує, що ефективність політичних інститутів залежить від їх соціальної спрямованості на інтереси широких верств населення. У країнах, де демократичні інститути поєднувалися з сильною соціальною політикою, ці інститути здобували необхідну легітимність і стабільність.⁷

Аналіз історії формування політичних партій як соціально-політичного інституту допомагає краще зрозуміти їхню сутнісну природу. Сучасні політичні партії з'явилися лише в другій половині XIX століття в Європі разом із виникненням масового робітничого руху, що було тісно пов'язано з розвитком представницької демократії та парламентаризму як форми організації влади. У більшості західних демократій політичні партії означали залучення широких верств населення до політичного життя, представляючи певні інтереси населення, зазвичай економічні або національні.

Однією з поширених типологій партій є їхній поділ на основі ідеологічних позицій: ліві (комуністи, соціал-демократи), центристські (представляли інтереси більшості) і праві (орієнтовані на елітарне розуміння політики). Однак у ХХ столітті більшість партій переорієнтувалася на середній клас, тож їх почали ділити на правоцентристські й лівоцентристські, хоча шкала ранжирування залишилася незмінною.

Наприкінці ХХ століття політичні партії почали відходити від традиційної класової орієнтації, звертаючись до всіх соціальних груп.

Модерні політичні партії різноманітні за характером і принципами діяльності. Сучасні партії виникають як демократичні інститути, створені політично активними громадянами для захисту своїх інтересів, і є важливим сегментом громадянського суспільства, який з'єднує його з державними органами. У демократичній системі партії інституалізують соціальні інтереси громадян, даючи їм можливість узгодити й висловити свої політичні позиції.

Сучасним українським партіям необхідний час, щоб відповідати демократичним критеріям. Їм належить трансформуватися з політичних надбудов олігархічних груп у справді масові народні структури за принципом модернізації, що суттєво збільшить рівень підтримки. Перспективним напрямом досліджень є вивчення організаційних основ функціонування партій у поліархиях і за умов гібридних політичних режимів¹⁵.

Сучасна політична наука накопичила великий дослідницький пласт щодо визначення поняття, характеру та ознак громадянського суспільства. На практиці опрацювання форми, змісту та процесу, що супроводжує формування та розвиток громадянського суспільства, виявилось надзвичайно плідним. Світова політологія створила тут чималий теоретичний наробок. Вагомий внесок в наукову розробку проблем громадянського суспільства зробили українські вчені, зусиллями яких цей феномен посів певне місце в Конституції держави, став предметом вивчення широких наукових кіл та практиків політичного життя.

¹⁵ Поліщук І.О. Партія як соціально-політичний інститут. Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого № 4 (43) 2019. С. 101-117.

Сучасна політологія розглядає громадянське суспільство як складну, багаторівневу систему невіддільних зв'язків і структур. Воно охоплює всю сукупність міжособистісних відносин, які розвиваються поза контролем і без втручання держави. До громадянського суспільства також належить широка мережа незалежних громадських інститутів, які забезпечують повсякденні індивідуальні та колективні потреби громадян. Оскільки інтереси громадян у повсякденному житті є різноманітними, сфери громадянського суспільства мають певну ієрархію, яку умовно можна поділити на три рівні відносин: виробничі, соціокультурні та політико-культурні.

Виробничі відносини забезпечують базові потреби людини в його життєдіяльності (харчування, одяг, житло і т. ін.) і становлять перший рівень міжособистісних взаємозв'язків. Такі потреби реалізуються через такі суспільні інститути, як приватні підприємства, акціонерні товариства, споживацькі та інші асоціації, профспілки.

Другий рівень міжособистісних взаємозв'язків реалізує комплекс соціокультурних відносин, який обіймає сімейні, релігійні, етнічні та інші взаємодії, пов'язані з потребами у продовженні роду, здоров'я, інформації, спілкуванні та ін. Інститутами другого рівня взаємозв'язків є сім'я, засоби масової інформації, церков, творчі спілки, кулуарні засоби, оздоровчі і спортивні клуби, молодіжні та інші об'єднання. До третього рівня – політико-культурних відносин – належать потреби у політичній участі та громадянської активності. Інститутами цього рівня взаємозв'язків є політичні партії та партійні блоки, суспільно-політичні клуби, об'єднання та рухи, групи тиску на владні структури, різні лобістські угруповання.

Створення і діяльність інститутів громадянського суспільства навпрямки залежить від правового стану в державі. Сучасне суспільствознавство має чітку схему і уявлення про принципи правової держави та принципи правового статусу громадянина.

Принципами правової держави є: розподіл влади; наявність громадянського суспільства; панування закону у всіх сферах суспільного життя

та його верховенство в політиці держави; взаємна правова відповідальність держави і громадянина; ефективні форми громадянського контролю та нагляду за здійсненням законів і владних указів; належна правова культура громадян і державних службовців¹⁶.

На світовій політичній арені є країни з давніми традиціями державотворення, сталими системами державного управління та сформованою політичною структурою, де політичні партії мають столітню історію, а демократичні традиції та громадська участь передаються поколіннями. Однак із настанням нового етапу цивілізаційного розвитку — інформаційного суспільства — відбулися кардинальні зміни. Основними відмінностями цього етапу стали цифровізація інформації, перетворення її на товар та стратегічний ресурс. Цифрова і четверта промислова революції привели до масового впровадження інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій. Сучасні комунікаційні пристрої, такі як мобільні телефони та смартфони, дозволяють обробляти та передавати інформацію з такою швидкістю та в таких обсягах, які ще десятиліття тому здавалися фантастикою.

Крім того, міжнародні електронні комунікації та глобальна мережа передачі даних сприяють розширенню віртуального простору. Це разом із новими можливостями для фізичного переміщення створює віртуально-глобальну реальність, що змінює життєвий світ людини, надаючи їй високу мобільність у спілкуванні та пересуванні.

В таких умовах політичні інститути та процеси зазнають значних змін. Глобальні ЗМІ, засоби масової комунікації, соціальні мережі та медіа поступово стають активними учасниками політичного процесу, інструментом політичних інститутів. «Швидкий розвиток технологій значно посилив вплив мереж на політичні процеси, перетворивши їх на ключовий засіб впливу», коли наратив «одна людина — один голос» поступається принципу «один член мережі — один голос» у прийнятті політичних рішень. Глобальні ЗМІ і засоби масової комунікації все частіше виконують роль «легітимізатора» влади, а традиційні

¹⁶ Політичні інститути і процеси в сучасній Україні. Навчальний посібник. К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. 182 с.

платформи для політичних обговорень (наприклад, парламент) замінюються політичними ток-шоу, сторінками в соціальних мережах тощо. Таким чином, політика набуває рис шоу, а політики стають шоуменами. Як влучно зауважують О. Бард і Ян Зодерквіст, «громадська думка і закони однаково формуються засобами масової інформації», де «політики стали виробниками, виборці — споживачами, а ЗМІ присвоїли собі роль кураторів політичної сцени, здійснюючи тотальний контроль над політичними процесами в інформаційному суспільстві».

Наступний важливий виклик для традиційних політичних інститутів та процесів також пов'язаний із можливостями, які стали доступними завдяки доступу до глобальної мережі передачі даних та мультифункціонального і потужного кінцевого мобільного обладнання, – це соціальні мережі та соціальні медіа. Натепер вони починають домінувати в питанні комунікації як на рівні людина–людина, так і на рівнях людина–суспільство, людина–влада та людина–суспільство-влада.

Соціальні мережі виступають важливим інструментом формування нового типу громадянського суспільства – глобального та несистемного, коли небайдужі люди мобілізуються через соціальні мережі для впливу на владу всіх рівнів незалежно від країни та суті питання. При цьому «Інтернет, телекомунікації та мобільний зв'язок, що базуються на супутникових каналах і мережах, унеможливили приховування стратегічної інформації про значущі соціальні, економічні й політичні події, що впливають на виборчий процес», а це збільшує рівень «прозорості влади» як у країнах із розвинутою демократією, так і в тоталітарних¹⁷.

Поступове усунення державного патерналізму можливе завдяки відмові від реалізації популістських програм соціального захисту, передачі повноважень щодо соціального забезпечення місцевим виборним органам¹⁸.

¹⁷ Скибун О.Ж. Трансформація традиційних політичних інститутів під впливом нової цифрової реальності. Регіональні студії, 2020, № 23. С. 65-70.

¹⁸ Гапоненко В.А. Суперечності інституціоналізації демократії в Україні. Державна політика та політичні інститути в Україні. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Випуск 22.2017. С.65-70.

Політичні інститути є ключовими елементами політичної системи, що забезпечують стабільність, порядок і функціонування суспільства. Вони включають урядові органи, правові системи, виборчі процеси та партії, які забезпечують взаємодію між державою та громадянами. Політичні інститути є важливим компонентом стабільного та функціонуючого суспільства, забезпечуючи організоване управління, захист прав громадян і участь у політичному процесі. Також, окреме місце в дослідженні політичних інститутів, займає громадянське суспільство, яке при грамотній роботі буде мати здійснювати ключовий вплив на всі сфери суспільного життя в тому числі і політичне. Також, слід зазначити, що в період діджиталізації політичні інститути отримали нові можливості та зіткнулися з новими труднощами, які пов'язані з новими можливостями цифровізації.

1.3 Ідеологічні інститути суспільства

Важливим чинником від якого залежить вплив людини на публічну політику та публічне управління, тобто ступінь ефективності залучення її до політичних та управлінських процесів є «соціетальна ідентичність». Тому важливим є розуміння сутності соціального явища, яке позначають тим поняттям.

Поняття «соціетальна ідентичність» тісно пов'язане з поняттям «соціальна ідентичність», яке означає належність суб'єктів до певних соціальних категорій та ідентифікацію з ними. При цьому в епоху модерну сутність поняттям «соціальна ідентичність» розкривалась у контексті аналізу класових, вікових, етнічних та інших відмінностей, як певного набору людських особливостей. Вони, в кінцевому підсумку, визначили механізм єднання людей у суспільство в основі яких феномен солідарності. Водночас вказаний феномен науковці розглядають з різних методологічних позицій.

Консолідація суспільства завжди є одним із пріоритетів державної політики для чого влада активно використовує певні технології та механізми формування суспільної свідомості. Тому проблема взаємодії держави й індивіда

в процесі формування суспільної солідарності завжди є актуальною. Складну ж діалектику цього процесу дозволяє розкрити дослідження явища, яке позначають поняттям «соціетальний».

Кожна держава має свою систему політико-управлінських елементів, у тому числі національні особливості політичної ідентифікації особистості та соціетальної ідентичності. В сучасних умовах ця система формується під впливом особливостей національної соціокультурної специфіки держави та глобальної культури¹⁹.

Формування системи цінностей українців та їх ідентичності відбувається у складних суспільно-політичних умовах, що характеризуються військовим конфліктом на Сході країни, тривалою економічною кризою, політичною нестабільністю²⁰. Активна підтримка української культури, мови, збереження національних традицій та історичної спадщини має сприяти створенню успішної політичної нації, зокрема як поліетнічної спільноти громадян, об'єднаних спільними цілями та прагненнями²¹. Національна ідеологія розвивається разом із нацією та її духовним зростанням, що вимагає особливої уваги до виховного аспекту²².

Також, в контексті ідеологічних інститутів важливе місце займає релігія, яка часто впливає на погляди людей та їхнє світосприйняття. Релігії часто мають ідеологічні елементи, які впливають на соціальні та політичні системи. Наприклад, теократії (держави, де релігія має владний вплив) часто використовують релігійні доктрини для виправдання політичних рішень. Ідеології, зі свого боку, іноді замінюють релігійні вірування в суспільствах, де релігія втрачає свою роль, тому у них такий тісний взаємозв'язок.

¹⁹ Ситник Г.П. Політико-правове забезпечення публічного управління у сфері національної безпеки: курс лекцій. К., 2023 142 с.

²⁰ Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України. Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу. Київ, 2017. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2017_04_12_identi/2017-Identi-3.pdf

²¹ Проблеми культурної ідентичності в ситуації сучасного діалогу культур: матеріали XVI Міжнародної наукової конференції (м. Острого, 22-23 червня 2023 р.) / відп. за вип. О. Шершньова, К. Якуніна. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2023. 142 с.

²² Формування національно-культурної ідентичності особистості у викликах часу: збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу (до 100-річчя від заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка) / [редкол.: С.А. Копилов (співголова, наук.ред.), І.Д. Бех (співголова) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. 108 с.

У контексті аналізу ролі релігії у формуванні правової ідеології варто звернути увагу на аспекти релігійності, виділені Г. Деві, які продовжують мати значний вплив і адаптуються до сучасності:

1) історичні церкви, що сприяли розвитку європейської культури через будівництво релігійних споруд, організацію свят і релігійних ритуалів, популяризацію традицій;

2) вагома роль церков у ключових життєвих подіях європейців, таких як народження, шлюб та похорони;

3) суттєві зміни в релігійних інститутах Європи, які більше орієнтуються на вибір, а не на обов'язок;

4) міграція до Європи людей з різних куточків світу, що внесла зміни в релігійну палітру, зокрема через зростання кількості християн з півдня і представників інших віросповідань, що зробило релігію більше приватною справою;

5) різноманітні реакції світських еліт європейських країн на релігійні протести та течії, що інколи суттєво впливають на громадське та приватне життя;

6) усвідомлення, що релігійні тенденції в Європі є радше винятковим випадком, а не загальноприйнятим стандартом. Європейці дедалі більше розуміють, що світськість Європи обумовлена не лише сучасністю, а й демократичним середовищем.

Стосовно впливу релігії на формування правової ідеології, важливою є позиція О. Манліча, який зазначає, що «релігійні норми є вагомими регуляторами суспільних відносин, формують правові норми, впливають на ставлення людини до правових інститутів і визначають законну або протиправну поведінку. Через релігійні норми формується релігійно-нормативна ідеологія, яка створює певний культурний свідомий тип особистості. Правові норми, базуючись на релігійних цінностях, отримують

Божеественне обґрунтування відповідно до Священних джерел у нормах сучасного світського та релігійного права»²³.

Ідеологія є механізмом раціоналізації на макросоціальному рівні, який виправдовує ірраціональні імпульси та суб'єктивно інтерпретує навколишню дійсність. Для підтримання соціального порядку необхідно ставити цілі та орієнтуватися на ідеали, тобто спиратися на певні ідеології, при цьому приймаючи можливі перешкоди на шляху досягнення цілей, що об'єктивно існують у реальному світі, особливо в контексті національної безпеки. Зміни в ідеологічному компоненті призводять до трансформацій у всіх інших соціальних підсистемах. Ідеологіями є лише ті системи цінностей, які мають значний орієнтаційний потенціал, виступаючи політичним світоглядом і здатні стримувати кризові процеси соціальної аномії.

Як суспільну підсистему, ідеологію можна розглядати не тільки як систему цінностей, ідей та норм поведінки, що формується через діяльність соціальних інститутів і впливає на функціонування та розвиток суспільства в цілому. У широкому розумінні ідеологія представляє собою складну систему ідеологічного виробництва, яка включає в себе систему ідей. Соціальний капітал, у загальному сенсі, можна визначити як якість суспільних відносин і зв'язків, що виражається через такі характеристики, як надійність і довіра громадян один до одного та до соціальних інститутів.

Ідеологія є ключовим фактором легітимації державної влади, обґрунтовуючи її право на управління суспільством і реалізацію певної стратегії в рамках національної безпеки. Однією з найважливіших функцій ідеології є інтеграція суспільства, оскільки очевидно, що без визначення загальнонаціональних цілей розвитку та об'єднання ціннісних систем неможливо успішно вирішувати актуальні проблеми в економіці, політиці й соціальній сфері. Ідеологеми, які транслює держава, формують державну ідеологію — цілісну систему принципів та ідей, що визначають основні

²³ Чернописька В. Релігійний чинник у формуванні правової ідеології. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». № 4 (40), 2023.

національні цінності та інтереси, а також формують цілі та завдання розвитку держави, стратегічні пріоритети нації.

Державна ідеологія може бути представлена у вигляді програмного документа, однак, частіше, особливо в розвинених демократичних країнах, її основні положення містяться в різних нормативних актах, законах і програмних документах, таких як доктрини національної безпеки або зовнішньої політики. У контексті національної безпеки державна ідеологія є настільки ж важливою ознакою будь-якої держави, як суверенітет, територія чи правова система, і її ослаблення може призвести до серйозних кризових явищ, включно з можливим розпадом²⁴.

Підходи до ідеології залежать від політичної орієнтації певної доктрини, проте більшість дослідників визнає її формою політичної свідомості, що пов'язана з ідентичністю.

В. Шинкарук виділяє три функції ідеології: апологетичну (підтримка певних поглядів), критичну (заперечення елементів у системі поглядів) та футурологічну (сподівання і прогнозування). Успіх ідеологічної системи залежить від пропорцій та взаємодії цих функцій.

Фелікс Рудич додає функції: теоретично-концептуальну (визначає інтереси певної групи чи держави), програмно-політичну (оформляє ідеали у програми й вимоги політичної верхівки), та функцію впливу на масову політичну свідомість, яка виявляється у випадках, коли ідеологія відповідає суспільним запитам.

К. О. Ващенко і В. О. Корнієнко подають розширений список функцій ідеології.

– Освітньо-виховна. Захоплення масової політичної свідомості громадян та впровадження в неї запрограмованих критеріїв оцінки певних цілей і завдань для полегшення орієнтації у політичному просторі.

²⁴ Демидко Д.Л. Особливості управлінських факторів трансформації ідеологічної соціалізації на сучасному етапі у контексті національної безпеки України. Секція 4. Публічне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку. Випуск 16. 2020. С.111-115. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2020/16-2020/21.pdf>

– Інтегративна. Згуртування суспільства чи групи людей навколо певної ідеї, мета якої має бути досягнута в майбутньому та буде відповідати інтересам цього суспільства чи групи.

– Пропагандистська. Виконує роль іміджмейкера для певної політсили, лідера чи певного заходу, який йде у фарватері цієї ідеології. Часто саме цю функцію використовують для критики ідеології та загалом негативної конотації даного поняття.

– Захисна. Сама за себе говорить, що виконує роль захисника інтересів певних груп та вироблення для цього відповідних типів мислення, поведінки і т. ін.

– Пізнавальна. Допомогає громадянам здобути знання про політичну дійсність, таким чином підвищуючи політичну культуру суспільства. У цьому випадку часто може висвітлювати певне явище чи процес однобічно та упереджено, відповідно до інтересів політичної еліти.

– Соціально-регулююча. Формує і координує відносини між соціальними групами в рамках певних принципів. Також впливає на реалізацію наявних програм розвитку суспільства. Також співвідноситься з рівнем політичної активності та соціальним вибором громадян²⁵.

Держава як суб'єкт політичних відносин має потребу у власній ідеології, що виступає загальною стратегією суспільного розвитку. Відсутність державної ідеології послаблює інтеграцію, мобілізацію, регуляцію та організацію в суспільстві, що негативно впливає на державотворчі процеси та духовно-культурний розвиток. Ідеологія повинна визначати стратегію національно-державного розвитку, а не нав'язувати надмірну ідеологізацію всіх аспектів суспільного життя, гармонійно поєднуючи інтереси особистості, нації та держави.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, ми можемо зробити висновки, що ідеологія як система форм суспільної свідомості є відображенням духовного

²⁵ Дедуш О. Ідеологія та національна ідентичність. Етнологічний аспект. Етнічна історія народів Європи. Випуск 53. URL: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2017/53/articles/22.pdf> chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/

життя суспільства та виступає формою національної, класової або групової свідомості, що в контексті публічного управління повинно формувати думку громадськості, для консолідації населення та досягнення мети, наприклад, збереження національної безпеки. Вкрай важливу роль для формування ідеології відіграє релігія, яка є сильним консолідуючим чинником для народу. Щодо державницької ідеології, то формування ідеології державотворення має виходити з аналізу багатьох факторів, як то: тенденцій суспільно-політичного розвитку, результативності функціонування політичного режиму, впливовості політичних партій, формування консолідуючої основи соціуму та забезпечення достатнього рівня інформованості його членів для відповідальної й раціональної участі в політиці.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВЗАЄМОДІЇ ЕКОНОМІЧНИХ, ПОЛІТИЧНИХ ТА ІДЕОЛОГІЧНИХ ІНСТИТУТІВ

2.1 Теоретичні підходи до вивчення інституційної взаємодії

У теорії державного управління поки що відсутнє чітке розмежування між поняттями «інститут» і «інституція», що надає можливість для подальших досліджень. Більшість науковців схильні розглядати інституції як правила, а інститути — як структури, що організують взаємодію між суб'єктами відносин у рамках встановлених інституціональних режимів (правил).

Взаємодія, як поняття у сфері публічного управління, описує особливий тип відносин між об'єктами управління, коли кожен об'єкт впливає на інших, змінюючи їх, і одночасно зазнає впливу з боку інших об'єктів, що призводить до змін у його стані. Суб'єкти інституціональної взаємодії діють на основі певних норм соціальної поведінки (інститутів). Інституціональна взаємодія у публічній дипломатії відбувається як по вертикалі (через ідеологічні, політичні, правові, економічні та соціальні інститути), так і по горизонталі (між інститутами, що діють на одному рівні управління)²⁶. Суб'єктами такої взаємодії можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, організації або держава, яку також можна розглядати як сукупність організацій. У взаємовідносинах з іншими суб'єктами держава діє як єдине ціле, внутрішні відносини якого визначаються сукупністю специфічних інститутів. Інституціональна інфраструктура забезпечує ефективну взаємодію між суб'єктами в рамках інституціональної системи.

Інституціональна взаємодія в публічній дипломатії базується на національному інтересі, що вимагає створення державою умов для діяльності суб'єктів з його задоволення шляхом формування певних інститутів, які регламентують «правила гри» для всіх учасників. Одним із таких інститутів

²⁶ Публічне управління : термінол. слов. / за ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ : НАДУ, 2018. 224 с.

може стати державний механізм координації діяльності суб'єктів публічної дипломатії. Це спеціальний режим, закріплений у нормативних актах і доведений до детальних процедур, що регулює дії різних за своєю природою суб'єктів публічної дипломатії.

Вважаємо, що державний механізм координації діяльності суб'єктів публічної дипломатії – це спеціальний режим, доведений до детальних процедур і закріплений в нормативних актах як регламент дій різних за інституціональною природою суб'єктів публічної дипломатії.

Перший тип інституціональної взаємодії в публічному управлінні — механічний — можна визначити як взаємодію (безпосередню або через посередників), що здійснюється в рамках легітимних (закріплених законодавством) інституціоналізованих форм співпраці для розв'язання конкретних завдань. Механічний тип взаємодії не завжди гарантує конструктивний результат для всіх учасників і діє на рівні формальних норм і правил, зафіксованих у законодавстві. Особливістю механічної форми є внутрішньо інституціональна взаємодія, яка є організованою (зафіксованою регламентом) та безпосередньою (без посередників, що підтримують компліментарність). Механічний вид також поширений у міжінституціональній взаємодії на одному рівні, наприклад, між центральними органами виконавчої влади (ЦОВВ) у межах реалізації певних планів або проєктів.

Другий тип інституціональної взаємодії — органічний — проявляється через форми консолідації у вирішенні завдань, що сприяє формуванню інституціональної компліментарності (взаємодоповнюваності) суб'єктів публічної дипломатії. Органічний тип взаємодії передбачає конструктивне співробітництво між суб'єктами, які різняться за інституційною природою.

Формування інститутів — це складний процес, і окремий суб'єкт управління може лише ініціювати інституціоналізацію та впливати на її перебіг²⁷. Важливо розуміти, що життєздатність і ефективність інституціональної системи публічного управління неможливі без врахування

²⁷ Липовська Н. А., Пашкова Г. Г., Сахарова К. О. Розвиток публічного управління з позиції інституціонального підходу. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. Випуск 6, 2022. С.19-24.

зв'язків і відносин між її елементами та впливу цих взаємодій на ефективність окремих складових системи й системи в цілому. Це обґрунтовує доцільність розробки інституціональної моделі державного механізму координації дій суб'єктів публічного управління²⁸.

Інституціональний підхід до вивчення взаємодії громадянського суспільства, влади та бізнесу свідчить, що процеси економічної та соціальної трансформації на сучасному етапі пов'язані з модернізацією та створенням нових форм спільної власності й основних соціально-економічних інститутів. Це призводить до появи нових інституційних форм, що відповідають базовим і додатковим соціальним, економічним та ідеологічним інститутам. Аналіз сучасного інституціонального середовища показує поглиблення соціалізації економіки через корекцію пріоритетів, орієнтованих на загальносуспільні цінності, що забезпечує безперервне та стабільне економічне зростання. Соціалізація економіки підкреслює, що громадянське суспільство, з його потребами й можливостями, є метою розвитку економічної системи²⁹.

Інституційні механізми взаємодії держави і громадянського суспільства можна розкрити через призму держави з одного боку, і громадянського суспільства – з іншого. Державні механізми реалізуються у межах тих компетенцій і повноважень, якими наділені її органи в питанні взаємодії з громадянським суспільством. З боку громадянського суспільства – відповідно до прав до його прав і можливостей участі в процесі прийняття і ухвалення державно-політичних рішень. Тим самим формується специфічний «інституційний режим», сутність якого полягає у формуванні сталих політичних і правових установ, що діють з метою надання громадськості належної та організованої участі в управлінні і контролем за діями влади.

Виходячи з необхідності розгляду взаємодії держави і громадянського суспільства як такого процесу, що спирається на існування правової держави і

²⁸ Децик О.П. Інституціональна взаємодія як специфічна особливість сфери публічної дипломатії. Право та державне управління. 2020 р., № 1 том 2. С.98-106. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgleclefindmkaj/http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2020/tom_2/16.pdf

²⁹ Сімак С.В. Формування інституційних механізмів взаємодії громадянського суспільства та бізнесу. Механізми державного управління. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. Том 29(68) №5 2018. С. 170-174.

демократичного державно-політичного режиму, можна стверджувати, що основним принципом, на якому базується дана взаємодія є верховенство права. Дане твердження є досить тривіальним, адже держава як вища форма політичної організації суспільства має керуватись виключно законами і нормативно-правовими актами, в яких вони закріплені. Сам процес взаємодії держави і громадянського суспільства уможлиблюється наявністю відповідного законодавства, а, значить, правовим характером цих відносин. Однак, зважаючи на специфіку феномену держави з її прагненням до регламентації все більшої кількості суспільно-політичних питань, і особливості громадянського суспільства як системи недержавних об'єднань, які значною мірою залежать від державної політики, варто наголошувати саме на правничій основі цих взаємовідносин³⁰.

Створення системи інститутів розглядається як спосіб зниження рівня структурної невизначеності шляхом обмеження набору альтернатив для економічних агентів³¹.

Інституційна стійкість — це здатність системи зберігати свої якості як базу для зменшення невизначеності в економічній діяльності, незважаючи на дестабілізуючі впливи як ззовні, так і зсередини. Вона характеризується, зокрема, наявністю науково обґрунтованих критеріїв для створення та розвитку ефективних інститутів, що сприяють реалізації державної економічної політики.

Інституціоналізм раціонального вибору розглядає інституційну стійкість як норму, де інститути виступають стабільними методами ведення справ. Відповідно до цього підходу, стійкість інститутів довго зберігається після того, як учасники освоюють стабільні правила гри, які складно змінити через високий ступінь невизначеності щодо вигод нових правил, адаптуючи свої стратегії до існуючих умов.

³⁰ Герасименко О. Інституційні механізми взаємодії громадянського суспільства і держави: спроба структуризації. Аспекти публічного управління. Том 11 №3. 2023 С.6-17.

³¹ Сімак С.В. Інституційні основи дослідження механізмів взаємодії громадянського суспільства, влади та бізнесу. Державне управління: удосконалення та розвиток № 4, 2016.

Забезпечення інституційної стійкості є ключовою умовою для узгодженої роботи інститутів у державній інституціональній структурі. Основним інструментом цього забезпечення є здатність інститутів підтримувати усталені процедури та впроваджувати поступові корективи у своїх нормах, пристосовуючись до сучасних умов суспільно-політичного життя. Оптимальний рівень інституційної стійкості повинен базуватися на системі інститутів публічного управління, здатних взаємодіяти із суспільством, і ця система має спиратися на сучасні правові цінності та демократичні принципи³².

Взаємодія органів державного управління з громадськістю також є важливою умовою їх прозорості та ефективності³³.

Публічна влада в Україні повинна чітко усвідомлювати значення діяльності громадських організацій у процесі сучасного державотворення й усіляко підтримувати їхні публічні ініціативи. Важливо особливим чином сприймати природний потяг громадян до співпраці з органами публічної влади й вибудовувати відповідну політику взаємодії з інститутами громадянського суспільства. Особливо така співпраця потрібна у складні періоди державного розвитку, а саме у часи суспільно-політичних та економічних криз, виникнення яких може бути викликане як природними так і штучними причинами. У такий час державі буває складно повноцінно реагувати на виклики долі й вона потребує прагматичної допомоги інституцій, які наповнюють функціональним змістом сутність «третього сектору».

Така норма є відомою практикою в демократичному світі й Україні слід використати цей досвід. Важливо розуміти, що такий підхід вселяє так необхідну для стабільного державотворення взаємну довіру між владою та громадянами. У цій ситуації проявляється чи не єдиний яскравий приклад, коли безпосередньо громадянське суспільство виступає як суб'єктом, так і об'єктом публічно-управлінських відносин, у яких задіяні всі інституції соціуму та

³² Масик М. З., Клименко О. В. Теоретичні основи дослідження проблем інституціональної стійкості у міждисциплінарному дискурсі. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. Механізми публічного управління. Том 33 (72) № 5 2022. С.53-58.

³³ Рачинська О. А. Сучасні підходи організації комунікативної взаємодії у сфері публічного управління. URL: chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2019/3.pdf

держави. Необхідність соціально-економічного та політичного розвитку держави часто-густо вразлива до різного роду кризових явищ. Вони можуть бути різними за багатьма показниками і не завжди держава спроможна дати самостійно їм раду³⁴.

Інституційна взаємодія в українському політичному процесі відбувається в умовах «подвійного переходу»: подолання радянської спадщини через демократизацію та формування мережевого суспільства на тлі глобального поширення комунікативних мереж. Основними компонентами цієї взаємодії є публічна влада, опозиція та групи інтересів, оскільки саме їхня участь визначає успіх європейської інтеграції України.

Досвід демократичних реформ в Україні показав необхідність встановлення чітких правил вертикальної та горизонтальної комунікації між різними інститутами, які б визначали простір міжінституційної взаємодії та впливали на повсякденне життя громадян у демократичному політичному процесі. Значення інституційної взаємодії особливо зростає в умовах війни та після надання Україні статусу кандидата в члени ЄС, що вимагає ухвалення рішень щодо електоральної моделі (пропорційна чи мажоритарна), форми правління (парламентська чи президентська республіка) та вибору політичного курсу між авторитаризмом і демократією.

Головним викликом для України є вибір між репрезентативною демократією та авторитаризмом, успадкованим з пострадянського минулого. Цей вибір має бути усвідомленим, обґрунтованим і схваленим більшістю суспільства, зважаючи на переваги та недоліки для різних соціальних груп. У процесі євроінтеграції важливо раціоналізувати політичний вибір.

Особливого значення ця проблема набуває у перехідних суспільствах, де старі форми взаємодії зруйновано, а нові ще не усталилися. У цей період швидко формуються організовані групи, які отримують доступ до влади, економічних, інформаційних та політичних ресурсів, і згодом монополізують ці

³⁴ Токар М.Ю. Інституційна взаємодія в кризових ситуаціях: виклик для України. Розвиток публічного управління в Україні [Текст] : наук.-практ. конф. за міжнар. уч. (28 травня 2021 р., м. Львів) / за наук. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2021. С. 41 - 44.

сфери. Такі групи рідко враховують інтереси менш організованих суспільних груп.

У посткомуністичних суспільствах додатковою проблемою є відсутність традицій демократичного вибору, недостатній рівень політичної культури та освіти (особливо медіаграмотності), що створює ризик звуження демократичних реформ, зменшення політичної участі громадян і послаблення впливу громадської думки³⁵.

Отже, взаємодія між суб'єктами публічної дипломатії відбувається як по вертикалі (через політичні, економічні та соціальні інститути), так і по горизонталі, між суб'єктами на одному рівні управління. Держава при цьому діє як єдина особа. Інституціональна система створює умови для координації діяльності суб'єктів публічної дипломатії та державного управління. Пропонується створити державний механізм координації, закріплений нормативними актами. Взаємодія суб'єктів державного управління може бути механічною або органічною. Механічна взаємодія передбачає роботу за формальними нормами, тоді як органічна – на основі співпраці та компліментарності. Ефективність інституціональної системи залежить від врахування взаємозв'язків між її елементами та впливу результатів взаємодії на систему в цілому. У сучасному контексті економічних та соціальних трансформацій важливо розвивати нові форми власності та інституцій, які забезпечують соціалізацію економічних процесів та орієнтацію на загальносуспільні цінності. Інституційна взаємодія між державою і громадянським суспільством ґрунтується на правовій основі, забезпечуючи сталу участь громадськості в управлінні та контролі за діями влади. Інституційна стійкість є ключовою для узгодження роботи інститутів держави та їх здатності адаптуватися до змін. Україна повинна запозичити досвід демократичних країн у сфері взаємодії держави і громадянського суспільства, що допоможе забезпечити стабільний розвиток навіть у періоди криз.

³⁵ Ярова Л. В., Яковлева Л. І., Кольцов В. М. Компоненти інституційної взаємодії в українському політичному процесі. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2022. С.76-80. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/http://apfs.nuoua.od.ua/archive/38_2022/15.pdf

Важливим є питання вибору між демократією та авторитаризмом в українському контексті. Європейська інтеграція вимагає раціоналізації політичного вибору та усвідомлених рішень.

2.2 Взаємозалежність інститутів у контексті публічного управління

Інститути формують інституційну структуру суспільства та економіки. Дуглас Норт у своїх працях розрізняє інститути (норми і правила) та організації (як інститути). За Нортом, інститути створюють базові структури, які допомагають людям досягти порядку та знизити рівень невизначеності в суспільстві. Він визначає інститути як «правила гри» в суспільстві, або ж як створені людиною рамки обмежень, що організовують відносини між людьми. Норт виділяє три основні складові інститутів:

- формальні правила (закони, конституції тощо);
- неформальні обмеження (звичаї, традиції)
- механізми примусу, які забезпечують дотримання правил (правоохоронні органи, суди тощо)³⁶.

Інституціональне проектування — процес активного формування інститутів навколо індивідів та економічних агентів — є об'єктом класичного інституціоналізму. Синтез неоінституціоналізму та загальної економічної теорії дає змогу враховувати всі економічні структури, в яких беруть участь індивіди. Цей підхід відкриває можливість для переходу до простору синергетичної економіки, предметом якої є нова економіка (інформаційна, фінансова, мережева, економіка знань) у процесі самоорганізації.

Інституціональна матриця — це модель базових соціальних інститутів, що формуються у спільнотах, здатних відтворювати себе в історичному процесі. Вона є основою, на якій будуються й розвиваються інші інституційні структури, зберігаючи первинні риси. Такі матриці можна простежити вже в найдавніших державах.

³⁶ Ткачова О. К. Теоретичні основи інституційних механізмів державного управління митною справою. Державне управління: удосконалення та розвиток № 6, 2013. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=587>

Інституціональна матриця забезпечує взаємопов'язане функціонування основних суспільних підсистем — економіки, політики та ідеології. Економіка виступає основою фізичного відтворення суспільного багатства. Політика включає державний устрій, форми правління і забезпечує ефективну мобілізацію ресурсів на досягнення важливих цілей. Ідеологія ж виступає як базова суспільна цінність, що задає домінуючу суспільну норму поведінки. У сфері економіки ідеологія слугує основою для рішень щодо розподілу суспільного продукту, а у політиці — критерієм справедливості державного устрою.

Іншими словами, інституціональна матриця — це стійка, історично сформована система базових інститутів, що забезпечує функціонування основних суспільних сфер: економічної, політичної та ідеологічної. Існують дві основні моделі інституціональних матриць, які зазвичай розрізняють як східну та західну моделі.

Західні інституціональні матриці характеризуються такими базовими інститутами:

1. Економічна сфера — інститути ринку та обміну.
2. Політична сфера — федеративні основи державного устрою, або інститути федерації в широкому сенсі.
3. Ідеологічна сфера — домінування індивідуальних цінностей, пріоритет «Я» над «Ми», або субсидіарність, яка передбачає верховенство особистості, її прав і свобод над цінностями колективів, що мають стосовно особистості додатковий характер.

Для східних інституціональних матриць притаманні:

1. Економічна сфера — інститути перерозподільної економіки.
2. Політична сфера — інститути унітарно-централізованого державного устрою.

3. Ідеологічна сфера — домінування колективних цінностей і загальних інтересів над індивідуалістичними, пріоритет «Ми» над «Я», або комунітарність³⁷.

Зовнішні військові загрози, внутрішньополітичні конфлікти та стрімкі зміни світогляду у масовій свідомості створюють нову соціально-політичну реальність, яка надає цінностям новий зміст і спричиняє кардинальні зрушення у системі ціннісних орієнтацій³⁸.

Економічні, політичні та ідеологічні інститути разом формують інституційне середовище, головною характеристикою якого є контроль за дотриманням норм і правил, а також їхнє відтворення на всіх рівнях. Це середовище встановлює обмеження для агресивних учасників ринку, які ігнорують суспільні інтереси, і водночас надає преференції тим, чия діяльність є суспільно цінною.

Інституціоналісти наголошують, що добробут націй залежить не стільки від наявних ресурсів, скільки від правил, які регулюють їх використання.

Інституційне середовище країни передбачає певну ієрархію інститутів, сукупний вектор дії яких має забезпечити її розвиток у визначеному керівними органами напрямі. Як наслідок така ієрархія утворює структуру інституційного середовища.

Інституційна структура розглядається сучасними науковцями також як інститут, але особливого роду – як матриця розвитку вищого порядку, на основі якої відбувається добір найефективніших економічних і соціальних інститутів. Вона формується під впливом багатьох чинників – і не тільки формалізованих системою управління законів, що виступають орієнтирами розвитку системи. Вони також є результатом набутого досвіду соціальних відносин у суспільстві, які реплікують певні типи поведінки в соціумі. В сукупності ці відносини

³⁷ Болотіна С.В., Шубна О.В. Інституціональні матриці суспільства та трансформаційна економіка. Економічна теорія. Бізнес Інформ. № 10. 2016. С. 14-21. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2016-10_0-pages-14_21.pdf

³⁸ Взаємодія політичних інститутів та інститутів громадянського суспільства в Україні. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/706092/1/%D0%92%D0%B7%D0%B0%D1%94%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%82%D1%96%D0%B2%20%D1%82%D0%B0%20%D0%86%D0%93%D0%A1.pdf>

складають основу інституційної матриці, яка відображає зміст і спрямованість основних соціально-економічних процесів у конкретних суспільствах³⁹.

Зв'язки між елементами економічних, політичних та ідеологічних субматриць здійснюються в інституціональному середовищі, ключовим суб'єктом формування якого є, знову ж таки, публічне управління. Функції інституціонального середовища є аналогом нервової тканини живого організму, яка забезпечує його зв'язок з навколишнім середовищем та відповідні реакції на його зміни. Тобто інституціональне середовище встановлює зв'язок між елементами інституціональної системи (інституціональними суб'єктами), координує їх дії у сферах економіки, політики в контексті певних ідеологічних установок, здійснює передачу сигналів (управлінських рішень) до об'єктів впливу. Основна функція інституціонального середовища, ключовим суб'єктом якого є публічне управління, це контроль за дотриманням норм і правил, їх відтворюваність на основі діалектичної єдності економічної, політичної, ідеологічної субматриць суспільства. Україна є однією з пострадянських країн, де при здійсненні інституціональних змін нехтують методологічною вимогою забезпечення діалектичної єдності економічної, політичної, ідеологічної субматриць суспільства. Часто при поясненні невдач інституціональних перетворень автори беруть до уваги лише один із факторів. Так, зокрема Клименко Г.Т. стверджує, що «Економічні реформи, продиктовані бажанням прискорити глобальну інтеграцію України, були спрямовані не на зміцнення доповнюючих ринкових інститутів, а на злам інститутів редистрибутивної Х-матриці та створення нових інституціональних форм на основі ринкової економіки. Це призвело до системної кризи й інституціональних розривів». При цьому автор не звертає увагу те, що практичні кроки з ринкових перетворень корінним чином протирічать домінуючій у «суспільному договорі» ідеологічній Х-матриці українського суспільства.

У відповідності до інституціонально-матричного підходу публічне управління інтерпретується як інституціональна структура (проекція), що

³⁹ Красовська О. Г. Теоретико-методологічні засади формування структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки. Житомир. 2021. 554 с.

відображає інституціональну матрицю суспільства. У цьому сенсі публічне управління, реагуючи на нові потреби та інтереси, має бути когерентним останній. Це означає, серед іншого, що при плануванні будь-яких інституціональних змін публічне управління, будучи ядром інституціональної системи, має враховувати діалектичну єдність економічної, політичної та ідеологічної субматриць, функції яких органічно і нерозривно переплетені у реальному соціумі.

Будь-яка стратегія публічного управління, що не враховує необхідність кореляції та синхронізації економічних, політичних та ідеологічних практик несе загрозу руйнації існуючих інститутів та наростання соціальної напруги у суспільстві. З цього погляду слід критично розглянути заплановані в Україні інституціональні зміни, пов'язані з інституціоналізацією ринку землі (у запропонованому варіанті), легалізацією проституції, азартних ігор, слабких наркотиків. Подальші розвідки у даному напрямку досліджень мають з'ясувати, якою мірою реформи, що проводяться в Україні, гармонізовані з принципами, установками та стратегічними орієнтирами домінуючої в Україні комунітарної ідеології X-матриці⁴⁰.

Отже, в контексті публічного управління взаємозалежність економічних, політичних та ідеологічних інститутів набуває особливого значення, оскільки саме через ці інститути державна влада здійснює управління суспільством. Їхня взаємодія визначає ефективність прийняття та впровадження політичних рішень, економічного розвитку та формування суспільної свідомості. Інституціоналізм відіграє ключову роль у публічному управлінні, оскільки він фокусується на впливі інституцій — формальних і неформальних правил, норм, процедур і структур — на поведінку акторів та результативність управлінських процесів. Інституції не лише створюють рамки для ухвалення рішень, але й визначають, як ці рішення впроваджуються та контролюються. Взаємозалежність економічних, політичних та ідеологічних інститутів є

⁴⁰ Молодцов О.В. Феномен діалектичної єдності економічної, політичної та ідеологічної субматриць у публічному управлінні. С.160-169. URL: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://maup.com.ua/assets/files/expert/8/15.pdf](https://maup.com.ua/assets/files/expert/8/15.pdf)

важливим аспектом публічного управління, оскільки їхня координація і баланс дозволяють державі ефективно функціонувати та відповідати на виклики суспільства. Ефективне публічне управління полягає в тому, щоб знаходити гармонію між економічними інтересами, політичними рішеннями та суспільними цінностями, що сприяє стабільності і розвитку держави.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ВПЛИВУ ВЗАЄМОДІЇ ЕКОНОМІЧНИХ, ПОЛІТИЧНИХ ТА ІДЕОЛОГІЧНИХ ІНСТИТУТІВ НА СФЕРУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

3.1 Перспектива використання іноземного досвіду

Аналіз історичних та сучасних даних показує, що в структурі суспільства зазвичай домінує один із двох типів інституціональних матриць: Х-матриця (східна) або Y-матриця (західна), які включають у себе економіку, політику та ідеологію. Х-матриця характеризується перерозподільною економікою, унітарною політичною системою та колективістською (комунітарною) ідеологією. Цей тип матриці притаманний Росії, Україні, Китаю та іншим східним країнам. Y-матриця відзначається ринковою економікою, федеративним державним устроєм і субсидіарною ідеологією, яка властива більшості країн Європи та США.

Інституціональна структура суспільства складається з базових інститутів і додаткових інституціональних форм. Базові інститути є основними елементами інституціональної матриці — свого роду історичними інваріантами, що забезпечують суспільству стабільність та самодостатність у процесі еволюції. Натомість інституціональні форми є більш гнучкими та можуть застосовуватися без обмежень у часі та просторі, дозволяючи адаптувати базові інститути до змін у соціальній практиці⁴¹.

Геополітичне положення України між Сходом і Заходом та історичний вплив різних держав із відмінними інституціональними матрицями стали основою інституціонального розділення України. Прикладом інституціональної амбівалентності є ситуація з корейським етносом, розділеним між КНДР та Південною Кореєю. Хоча інституційні моделі цих країн були обрані під

⁴¹ Єлагін В. П. Інституціональні перетворення як основа ефективного розвитку головних ресурсних сфер держави / В. П. Єлагін // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління. 2014. Вип. 2. С. 98-106. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_2014_2_15

впливом зовнішніх факторів, їх основою залишається спільна культура, географія та етнічний менталітет. Цей спільний менталітет, включаючи повагу до старших і дисциплінованість, став базою для різних інституцій: на Півночі ці риси сприяли формуванню культу особи, обмеження свобод і бюрократизації, тоді як на Півдні вони підтримали створення сучасного суспільства з демократичними інститутами та захистом прав.

Південна Корея стала однією з країн, що змогли змінити інституціональну траєкторію, і приклади азійських країн можуть бути корисними для України в процесі її інституціональних змін.

Стійкість соціальних систем, незалежно від типу інституціональної матриці, тісно пов'язана зі стабільністю ціннісної підсистеми. Тому національно-державна ідеологія повинна базуватися на гармонійному поєднанні комунітарних і субсидіарних цінностей народу. Це особливо важливо під час проведення будь-яких реформ, таких як медична, пенсійна та інші, коли потрібно створювати оптимальний інституціональний порядок, що спирається на стабільність ціннісної системи суспільства. Історична перспектива народу буде під загрозою, якщо ціннісна система зазнаватиме волюнтаристських експериментів з боку політичної еліти⁴².

Досвід європейських країн у взаємодії економічних, політичних та ідеологічних інститутів суспільства демонструє складну та динамічну систему, де ці три елементи тісно пов'язані між собою. Європа, маючи багату історію трансформацій, як економічних, так і політичних, пропонує різні моделі співпраці між інститутами, які можуть слугувати корисними прикладами для інших держав, тому в українському суспільстві уже твердо вкорінилася ідея євроінтеграції України тому варто розглянути як розвивалися економічні, політичні та ідеологічні інститути там.

В українській соціально-економічній системі центральною має стати концепція «соціальної якості», яка зародилася в Західній Європі наприкінці

⁴² Молодцов О.В. Методологічні аспекти теорії інституціональних матриць у контексті динаміки інституціональних змін. Теорія та історія державного управління. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування 2018 № 1. 16 с.

1990-х років. Сьогодні ця концепція в європейській соціальній політиці описує стан, за якого громадяни мають можливість брати участь у соціальному та економічному житті для підвищення власного добробуту та реалізації особистого потенціалу.

Досягнення соціальної якості в Україні значною мірою залежить від ефективної політики зайнятості та від державного регулювання у сферах подолання бідності, бюджетної, пенсійної, сімейної, гендерної, етнокультурної та екологічної політики, підтримки людей з інвалідністю, розвитку інформаційного суспільства, регіонального вирівнювання тощо. Важливим компонентом для підтримки інституційної рівноваги є соціальні гарантії, які, будучи одним із основних критеріїв функціонування економічних інститутів, слугують фактором довіри і механізмом забезпечення соціальної справедливості. Це особливо актуально на тлі зростання рівня бідності, яка стала проблемою не лише для країн, що розвиваються, а й для багатьох розвинених держав.

У контексті ринкових реформ та глобалізації економіки інститут соціальних гарантій відіграє роль обмежувача для прийнятних змін. Чітке розуміння цих меж дозволяє створити інституційне середовище для реалізації політики соціальної якості, що ґрунтується на ідеях соціального миру, справедливості, рівності та якості життя. Успішна політика соціальної якості здатна забезпечити стабільне формування високоякісного людського та соціального капіталу. Для України відновлення й накопичення людського і соціального капіталу є особливо актуальним завданням, оскільки на макрорівні спостерігається його значне виснаження. Для цього важливо враховувати досвід Східної Європи (Угорщини, Чехії, Словаччини, Польщі, Румунії, Болгарії) у боротьбі за людські ресурси між бізнесом, державою та третім сектором (громадянськими ініціативами), де кожен із секторів прагне залучити кваліфікованих працівників, створюючи стимули для реалізації їхнього творчого потенціалу.

Європейський досвід показує, що успішні моделі розвитку часто базуються на досягненні балансу між економічним зростанням та забезпеченням соціальної справедливості. В багатьох країнах ЄС економічна політика спрямована не лише на зростання ВВП, але й на забезпечення соціальної рівності та інклюзії.

Також важливою є економічна інтеграція в європейські ринки, де державне регулювання, зокрема ринку акціонерного капіталу, є критично важливим для запобігання монополізації, нерівності серед учасників, несанкціонованому використанню закритої інформації тощо. На думку О. Мозгового, лише належний контроль здатен створити цілісний, високоліквідний і ефективний фондовий ринок, регульований державою та готовий до інтеграції у світові ринки.

Досить показовим є порівняння системи регулювання ринку акціонерного капіталу в 90-х роках у Польщі та Чехії. Економіки цих країн розвивалися за подібним сценарієм, за виключенням динаміки фондових ринків. У Чехії в середині 90-х років були майже повністю відсутні фінансові регулятори: не було регулювання ринку цінних паперів, не було незалежної комісії, майже не існувало обмежень на перекачування ресурсів із компанії собі в кишеню. У Польщі ситуація була іншою: регулювання, подібне до регулювання в США, незалежний регулюючий орган, активне втручання регулюючих органів у випадку підозри в незаконності угоди. Масова приватизація в Чехії призвела до швидкого розвитку ринку акцій на початку 90-х років, проте в кінці 90-х Польща випередила Чехію за капіталізацією в три рази. Наступним рівнем контролю та регулювання створених інститутів є саморегулювання ринку, яке здійснюється за допомогою саморегулюючих організацій⁴³.

Європейський досвід також демонструє важливість міжнародної співпраці та інтеграції для досягнення стабільності й економічного розвитку.

⁴³ Ємельянова Л.О. Складові інституційних реформ у контексті формування акціонерного капіталу в країнах із перехідною економікою. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Випуск 6, частина 1. 2016. С. 120-125.

Європейський Союз як проект співпраці між державами пропонує успішну модель регіональної інтеграції, яка забезпечує мир та економічне процвітання.

Отож, підводячи підсумки по вище наведеному матеріалу, ми можемо сказати, що Україна є так званою «сірою зоною» між X- та Y-матрицею, однак на шляху до євроінтеграції вона мусить вибрати саме західну матрицю для повної взаємодії з західними державами, крім того це дозволить розвинути свої економічні, політичні та ідеологічні інститути, що повинно позитивно вплинути на рівень життя населення. Європейський досвід інтеграції економічних, політичних та ідеологічних інститутів може слугувати цінним зразком для нашої держави. Європейські країни пропонують широкий спектр підходів до вирішення суспільних викликів через співпрацю між різними інститутами, впровадження реформ і забезпечення соціальної інклюзивності. Однак при використанні цього досвіду важливо враховувати наші місцеві особливості, оскільки пряме копіювання без врахування менталітету народу може бути малоефективним.

3.2 Рекомендації щодо вдосконалення взаємодії інститутів

Взаємодія між політичними, економічними та ідеологічними інститутами є надзвичайно важливою для стабільності та розвитку суспільства, але в українській сфері публічного управління є проблеми з ефективністю цієї взаємодії. Україна, рухаючись до євроінтеграції, повинна інтегруватися в європейські структури, зберігаючи власну ідентичність. Поняття інтеграції, зокрема євроінтеграції, передбачає зближення різних сфер — політичної, економічної та ідеологічної — на добровільній і мирній основі, що зрештою завершується створенням наднаціональних структур управління⁴⁴. Проведений аналіз поняття європеїзації показує, що для України перспективним є чітке розмежування між євроінтеграцією та європеїзацією. Євроінтеграція передбачає фізичне приєднання українських структур до європейських та створення всередині країни інститутів європейського типу для підвищення

⁴⁴ Шкорута І. Л., Молодцов О. В. До питання про європеїзацію інститутів публічного управління та адміністрування. Традиційні та інноваційні підходи до наукових досліджень. Житомир, Україна. 2023. С.43-48.

конкурентоспроможності економічних і політичних практик⁴⁵. У широкому сенсі євроінтеграція — це зближення політичних і економічних сфер діяльності України з ЄС через створення інститутів європейського типу та наднаціональних органів публічного управління.

Європеїзація ж є процесом сприйняття європейських цінностей, який може відбуватися паралельно з євроінтеграцією і спрямований на повагу до людської гідності, свободи, демократії, рівності та верховенства права. Європеїзація забезпечує неформальну, ціннісну інтеграцію, спрямовану на зміцнення культурно-ідеологічних зв'язків.

Для успішного впровадження європейських цінностей у публічне управління важливо розуміти співвідношення євроінтеграції та європеїзації. Процес європеїзації розкривається через поняття «європейська інституціональна ідентичність» та «європейська інституціональна культура». Перше поняття відображає подібність інституціональних практик на основі спільності соціальної структури та інституціональних традицій. Друге охоплює культуру дотримання інституціональних норм, зразків поведінки та способів діяльності, а також національні морально-етичні норми і мотиваційні системи.

Ядром культурно-ідеологічної сфери є державницька ідеологія, яка включає політичні ідеали, що задають цінність європейського спрямування. Основним носієм і реалізатором цієї ідеології виступає публічне управління, яке через заходи культурно-ідеологічної сфери має сприяти поширенню ідеї європеїзації серед широких верств населення. Особливий акцент має бути на молоді, студентстві та середньому класі, які завдяки своїм соціально-ментальним характеристикам є найбільш відкритими до ідей європейської інтеграції⁴⁶.

З огляду на «ефект блокування» та механізми самопідтримки інституціональної матриці, радикальна зміна інституційної структури в Україні

⁴⁵ Молодцов О.В. Європеїзація як культурно-ідеологічний процес. Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України : матеріали XX наук.-практ. конф. 18 травня 2023 р., м. Дніпро / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. Дніпро: НТУ ДП, 2023. 162 с.

⁴⁶ Молодцов О. В., Шкорути І. Л. Концептуалізація ідеї європеїзації інститутів публічного управління та адміністрування. URL: <https://reicst.com.ua/asp/article/view/monograph-12-2022-03-04/monograph-12-2022-03-04>

виглядає малоймовірною. Для успішного розвитку країни важливо знайти оптимальний баланс між базовими та комплементарними інституційними формами, здійснити модернізацію, що відповідала б як потребам українського суспільства, так і викликам сучасного світу. Розгляд соціального інституту сервісу з точки зору інституціональних матриць вказує на кілька важливих моментів: сервісний сектор України орієнтується на ринкові відносини, притаманні інституціональній формі Y-матриці, і загалом представляє собою комплементарну інституційну форму, що сприяє збалансованому розвитку країни.

На відміну від базових інститутів, сервісний сектор є гнучким, легко адаптується до змін і не обмежений просторово-часовими рамками. І хоча базові політичні й економічні інститути X-матриці в Україні важко трансформувати через історичну спадщину, сервіс як комплементарний інститут, завдяки зусиллям соціальних суб'єктів, може сприяти рівновазі та розвитку суспільства.

Таким чином, роль соціального інституту сервісу в Україні полягає у підтримці збалансованого суспільного розвитку. Ряд напрямків сервісної діяльності, що розвиваються за західним зразком, сприяють стабільності, представляючи собою інституційні форми Y-матриці. Водночас у деяких сферах, наприклад, у ЖКГ, зберігається централізована модель, характерна для X-матриці, з домінуванням монопольних підприємств. Сфера ЖКГ, з її комунальним матеріально-технічним середовищем, значною мірою визначає характер інституційної матриці. Спрямована на реформу ЖКГ, мета якої — запровадити ринкові відносини в цій сфері, поки що не принесла суттєвих змін.

Отже, пошук оптимального поєднання редистрибутивних та ринкових моделей управління є важливою стратегією для сучасної України як на рівні взаємодії базових та комплементарних інститутів, так і всередині самого інституту сервісу, який охоплює значну частину господарської діяльності країни і включає елементи обох матриць — X та Y⁴⁷.

⁴⁷ Клименко Г. Т. Сервіс в інституціональній матриці. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://eprints.kname.edu.ua/43209/1/210-216.pdf>

Також наша держава повинна розвивати взаємозв'язок між економікою та ідеологією, тому що економічні реформи часто потребують підтримки через культурні та освітні програми, які допомагають людям адаптуватися до нових умов, що допоможе цим реформам бути більш ефективними та своєчасними, а політичні рішення та економічні моделі повинні бути збалансованими, щоб уникнути посилення соціальної нерівності, яка може призвести до напруженості у суспільстві.

Інституціонально-матричний підхід вказує на концептуальну незавершеність поточної моделі децентралізації, оскільки відсутній чіткий зв'язок між децентралізацією політичного інституту та необхідними змінами в економічних та ідеологічних інститутах. Ці елементи повинні бути органічно пов'язані для формування нового децентралізованого інституційного порядку, який би сприяв появі нових соціальних відносин у політиці, економіці та ідеології, заснованих на децентралізованій владі.

Децентралізовані соціальні відносини, особливо у політико-адміністративній сфері, неможливо побудувати, зберігаючи наявний інституціональний порядок. Для цього необхідно усунути кланово-олігархічну систему, викоринити практики патрон-клієнтельських відносин у політиці та економіці, реформувати централізовану систему перерозподілу національних ресурсів, а також припинити діяльність квазіпартій, що імітують демократичність виборів. Важливі зміни повинні охоплювати адміністративно-територіальний устрій, сфери економіки (структуру власності, справедливий розподіл ресурсів) та ідеологію (оптимізацію кількості партій, ідеологічне різноманіття тощо).

Однак концепція децентралізації влади не враховує ці аспекти: відсутня ідеологія та концептуально завершена економічна стратегія децентралізації, яка б сприяла створенню нового інституціонального порядку на основі децентралізованої влади. Така неповнота ставить під питання досягнення головної мети децентралізації.

Успішна перспектива децентралізації вимагає інституціональної синхронізації політичних, економічних та ідеологічних інститутів. У цьому випадку регіональні органи, бізнес та громадянське суспільство разом із центром функціонуватимуть як рівноправні учасники поліцентричної влади. Ролі інститутів будуть розподілені так: органи публічного управління забезпечать інституційний порядок, бізнес виконуватиме аналітичні та управлінські функції, а громадські організації та університети стануть центрами розвитку політичних і соціальних технологій та стратегій суспільного розвитку.

Інституціональну синхронізацію можна пов'язати з поняттями «урядування» (governance) та «глибокою децентралізацією». Це передбачає державу з оптимально збалансованим розподілом повноважень не лише всередині системи публічної влади, але й між усіма суб'єктами суспільно-політичних відносин, які співпрацюють на партнерських засадах. Для досягнення цього ідеалу Україні знадобиться продумана інституціональна політика децентралізації — система заходів у політичній, економічній та ідеологічній сферах, регульована різними державними інститутами, такими як державний та адміністративно-територіальний устрій, бюджетні відносини, виборча система, представництво на всіх рівнях територіальної влади та інститути громадянського суспільства⁴⁸.

Необхідне переосмислення процесів інституціональної синхронізації, щоб забезпечити узгоджені зміни у сферах політики, економіки та ідеології. Всі економічні, політичні та ідеологічні інститути мають враховувати регіональні та місцеві потреби і включати їх у свою діяльність, формуючи новий інституціональний порядок, що робить децентралізовану взаємодію ефективною і доцільною. Такий порядок має запровадити інституціональну довіру між державою і регіонами, державою і бізнесом, державою і громадянським суспільством. Інституціоналізація довіри як постійного явища, що ґрунтується на високій інституціональній культурі, правових нормах,

⁴⁸ Радченко О., Молодцов О. Методологія «Інституціональної матриці» на прикладі децентралізації влади в Україні. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fd16ea43-2f15-4679-9773-f5a792670699/content> chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/

моральних ресурсах суспільства і соціальній справедливості, стає критичною умовою для успішного розвитку України як правової, децентралізованої та економічно розвиненої держави⁴⁹.

Отже, ефективність інституційної взаємодії між політичними, економічними та ідеологічними інститутами є критичною для сталого розвитку України. Проте існує проблема із застарілою інституціональною матрицею, яка вимагає модернізації та пошуку балансу між базовими і комплементарними інститутами. Країна потребує збалансованого розвитку, в якому ринкові (Y-матриці) і централізовані (X-матриці) інститути співіснують. Сервісна діяльність, що розвивається за західним зразком, допомагає підтримувати цю рівновагу, але деякі сфери, залишаються централізованими та монополізованими. Ключовим елементом успішного розвитку є встановлення інституційної довіри між державою, регіонами, бізнесом і громадянським суспільством. Такі процеси вимагатимуть високої інституційної культури та соціальної справедливості, що в майбутньому забезпечить ефективне функціонування децентралізованої держави. Політичні, економічні та ідеологічні реформи мають впроваджуватись паралельно, щоб уникнути розриву між різними інститутами. Економічні зміни повинні супроводжуватись відповідними ідеологічними та культурними зусиллями для зміцнення демократичних цінностей і зменшення соціальної нерівності. Синхронізація реформ має також охоплювати сферу децентралізації, щоб забезпечити баланс владних повноважень між центром і регіонами, сприяючи розвитку місцевого самоврядування.

ВИСНОВКИ

⁴⁹ Молодцов О. В. Методологічні зауваження щодо врахування ризиків асиметричної децентралізації в Україні з погляду теорії інституціональних матриць. URL: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/164523/2018_5_Conference_pei_13_12_2018-24-27.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/164523/2018_5_Conference_pei_13_12_2018-24-27.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

За результатами проведеного дослідження у даній науковій роботі можна зробити такі висновки:

Найкраще в контексті нашої тематики дефініцію «інститут» розкриває визначення Д.Норта. Крім того, визначили основний «трикутник» економічних інститутів суспільства ринок-держава-бізнес, який для високого рівня життя суспільства має функціонувати як налагоджений механізм. Також нами було визначено основні інституціональні складові макроекономічного характеру, які повинні забезпечувати роботу основних економічних інститутів.

Політичні інститути є ключовими елементами політичної системи, що забезпечують стабільність, порядок і функціонування суспільства. Вони включають урядові органи, правові системи, виборчі процеси та партії, які забезпечують взаємодію між державою та громадянами. Політичні інститути є важливим компонентом стабільного та функціонуючого суспільства, забезпечуючи організоване управління, захист прав громадян і участь у політичному процесі. Також, окреме місце в дослідженні політичних інститутів, займає громадянське суспільство, яке при грамотній роботі буде мати здійснювати ключовий вплив на всі сфери суспільного життя в тому числі і політичне. Також, слід зазначити, що в період діджиталізації політичні інститути отримали нові можливості та зіткнулися з новими труднощами, які пов'язані з новими можливостями цифровізації.

Ідеологія як система форм суспільної свідомості є відображенням духовного життя суспільства та виступає формою національної, класової або групової свідомості, що в контексті публічного управління повинно формувати думку громадськості, для консолідації населення та досягнення мети, наприклад, збереження національної безпеки. Вкрай важливу роль для формування ідеології відіграє релігія, яка є сильним консолідуючим чинником для народу. Щодо державницької ідеології, то формування ідеології державотворення має виходити з аналізу багатьох факторів, як то: тенденцій суспільно-політичного розвитку, результативності функціонування політичного

режиму, впливовості політичних партій, формування консолідуючої основи соціуму та забезпечення достатнього рівня інформованості його членів для відповідальної й раціональної участі в політиці.

Взаємодія між суб'єктами публічної дипломатії відбувається як по вертикалі (через політичні, економічні та ідеологічні інститути), так і по горизонталі, між суб'єктами на одному рівні управління. Держава при цьому діє як єдина особа. Інституціональна система створює умови для координації діяльності суб'єктів публічної дипломатії та державного управління. Пропонується створити державний механізм координації, закріплений нормативними актами. Взаємодія суб'єктів державного управління може бути механічною або органічною. Механічна взаємодія передбачає роботу за формальними нормами, тоді як органічна – на основі співпраці та компліментарності. Ефективність інституціональної системи залежить від врахування взаємозв'язків між її елементами та впливу результатів взаємодії на систему в цілому. У сучасному контексті економічних та соціальних трансформацій важливо розвивати нові форми власності та інституцій, які забезпечують соціалізацію економічних процесів та орієнтацію на загальносуспільні цінності. Інституційна взаємодія між державою і громадянським суспільством ґрунтується на правовій основі, забезпечуючи сталу участь громадськості в управлінні та контролі за діями влади. Інституційна стійкість є ключовою для узгодження роботи інститутів держави та їх здатності адаптуватися до змін. Україна повинна запозичити досвід демократичних країн у сфері взаємодії держави і громадянського суспільства, що допоможе забезпечити стабільний розвиток навіть у періоди криз. Важливим є питання вибору між демократією та авторитаризмом в українському контексті. Європейська інтеграція вимагає раціоналізації політичного вибору та усвідомлених рішень.

В контексті публічного управління взаємозалежність економічних, політичних та ідеологічних інститутів набуває особливого значення, оскільки саме через ці інститути державна влада здійснює управління суспільством. Їхня

взаємодія визначає ефективність прийняття та впровадження політичних рішень, економічного розвитку та формування суспільної свідомості. Інституціоналізм відіграє ключову роль у публічному управлінні, оскільки він фокусується на впливі інституцій — формальних і неформальних правил, норм, процедур і структур — на поведінку акторів та результативність управлінських процесів. Інституції не лише створюють рамки для ухвалення рішень, але й визначають, як ці рішення впроваджуються та контролюються. Взаємозалежність економічних, політичних та ідеологічних інститутів є важливим аспектом публічного управління, оскільки їхня координація і баланс дозволяють державі ефективно функціонувати та відповідати на виклики суспільства. Ефективне публічне управління полягає в тому, щоб знаходити гармонію між економічними інтересами, політичними рішеннями та суспільними цінностями, що сприяє стабільності і розвитку держави.

Україна є так званою «сірою зоною» між Х- та Y-матрицею, однак на шляху до євроінтеграції вона мусить вибрати саме західну матрицю для повної взаємодії з західними державами, крім того це дозволить розвинути свої економічні, політичні та ідеологічні інститути, що повинно позитивно вплинути на рівень життя населення. Європейський досвід інтеграції економічних, політичних та ідеологічних інститутів може слугувати цінним зразком для нашої держави. Європейські країни пропонують широкий спектр підходів до вирішення суспільних викликів через співпрацю між різними інститутами, впровадження реформ і забезпечення соціальної інклюзивності. Однак при використанні цього досвіду важливо враховувати наші місцеві особливості, оскільки пряме копіювання без врахування менталітету народу може бути малоефективним.

Ефективність інституційної взаємодії між політичними, економічними та ідеологічними інститутами є критичною для сталого розвитку України. Проте існує проблема із застарілою інституціональною матрицею, яка вимагає модернізації та пошуку балансу між базовими і комплементарними інститутами. країна потребує збалансованого розвитку, в якому ринкові (Y-

матриці) і централізовані (X-матриці) інститути співіснують. Сервісна діяльність, що розвивається за західним зразком, допомагає підтримувати цю рівновагу, але деякі сфери, залишаються централізованими та монополізованими. Ключовим елементом успішного розвитку є встановлення інституційної довіри між державою, регіонами, бізнесом і громадянським суспільством. Такі процеси вимагатимуть високої інституційної культури та соціальної справедливості, що в майбутньому забезпечить ефективне функціонування децентралізованої держави. Політичні, економічні та ідеологічні реформи мають впроваджуватись паралельно, щоб уникнути розриву між різними інститутами. Економічні зміни повинні супроводжуватись відповідними ідеологічними та культурними зусиллями для зміцнення демократичних цінностей і зменшення соціальної нерівності. Синхронізація реформ має також охоплювати сферу децентралізації, щоб забезпечити баланс владних повноважень між центром і регіонами, сприяючи розвитку місцевого самоврядування.

Отож, економічні, політичні та ідеологічні інститути суспільства є архіважливими об'єктами публічного управління, адже завдяки їхній взаємодії державі і вдається забезпечувати життя своїх громадян, тому тільки вдосконалення та розвиток взаємодії цих інститутів дозволить покращити всі складові життя громадян нашої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балан С.В. Значення політичних інститутів для становлення інформаційної держави. Політологічний вісник, 92 (2024). С.186-196.
2. Болотіна Є.В., Шубна О.В. Інституціональні матриці суспільства та трансформаційна економіка. Економічна теорія. Бізнес Інформ. № 10. 2016. С. 14-21. URL: chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2016-10_0-pages-14_21.pdf
3. Взаємодія політичних інститутів та інститутів громадянського суспільства в Україні. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/706092/1/%D0%92%D0%B7%D0%B0%D1%94%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%82%D1%96%D0%B2%20%D1%82%D0%B0%20%D0%86%D0%93%D0%A1.pdf>
4. Воронянський О.В. Політичні інститути: Механізми формування в конкурентному середовищі. Сучасне суспільство: політичні науки. 2014. С.15-28.
5. Гапоненко В. А. Ціннісні передумови функціонування демократичних політичних інститутів в Україні. Політичні інститути та політичні процеси. Політичне життя. 2018. С. 5-10.
6. Гапоненко В.А. Суперечності інституціоналізації демократії в Україні. Державна політика та політичні інститути в Україні. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Випуск 22.2017. С.65-70.
7. Герасименко О. Інституційні механізми взаємодії громадянського суспільства і держави: спроба структуризації. Аспекти публічного управління. Том 11 №3. 2023 С.6-17.

8. Демидко Д.Л. Особливості управлінських факторів трансформації ідеологічної соціалізації на сучасному етапі у контексті національної безпеки України. Секція 4. Публічне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку. Випуск 16. 2020. С.111-115.URL: <chrome-extension://efaidnbnmnibpcajpcglclefindmkaj/https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2020/16-2020/21.pdf>
9. Демчишак Р. Наукові підходи до розуміння сутності поняття «політичний інститут». Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку, випуск 27, 2015. С.9-14.
10. Децик О.П. Інституціональна взаємодія як специфічна особливість сфери публічної дипломатії. Право та державне управління. 2020 р., № 1 том 2. С.98-106. URL: chrome-extension://efaidnbnmnibpcajpcglclefindmkaj/http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2020/tom_2/16.pdf
11. Дедуш О. Ідеологія та національна ідентичність. Етнологічний аспект. Етнічна історія народів Європи. Випуск 53. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnibpcajpcglclefindmkaj/http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2017/53/articles/22.pdf>
12. Єлагін В. П. Інституціональні перетворення як основа ефективного розвитку головних ресурсних сфер держави / В. П. Єлагін // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління. - 2014. - Вип. 2. - С. 98-106. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_2014_2_15
13. Ємельянова Л.О. Складові інституційних реформ у контексті формування акціонерного капіталу в країнах із перехідною економікою. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Випуск 6, частина 1 2016. С. 120-125.
14. Жукова Л.М. Досвід країн Східної Європи в інституційному забезпеченні соціальної політики держави. ЕКОНОМІЧНА НАУКА. Інвестиції: практика та досвід № 3/2018. С.14-16.

15. Інституціональна економіка : навчальний посібник / С. Ю. Івашина, О. Ф. Івашина. – Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2018. – 132 с.
16. Клименко Г. Т. Сервіс в інституціональній матриці. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/https://eprints.kname.edu.ua/43209/1/210-216.pdf>
17. Колот А.М. Інститути нової економіки і суспільства: сучасні форми взаємодії та розвиток. С.39-41. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/https://core.ac.uk/download/pdf/84323446.pdf>
18. Красовська О.Г. Теоретико-методологічні засади формування структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки. Житомир. 2021. 554 с.
19. Липовська Н.А., Пашкова Г.Г., Сахарова К.О. Розвиток публічного управління з позиції інституціонального підходу. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. Випуск 6, 2022. С.19-24.
20. Лопатинський Ю.М. Трансформація аграрного сектора: інституціональні засади / Ю.М. Лопатинський. — Чернівці: Рута, 2006. — 344 с.
21. Масик М.З., Клименко О.В. Теоретичні основи дослідження проблем інституціональної стійкості у міждисциплінарному дискурсі. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. Механізми публічного управління. Том 33 (72) № 5 2022. С.53-58.
22. Молодцов О. В., Шкорута І. Л. Концептуалізація ідеї європеїзації інститутів публічного управління та адміністрування. URL: <https://reicst.com.ua/asp/article/view/monograph-12-2022-03-04/monograph-12-2022-03-04>
23. Молодцов О.В. Європеїзація як культурно-ідеологічний процес. Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України : матеріали ХХ наук.-практ. конф. 18 травня 2023 р., м. Дніпро / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. – Дніпро: НТУ ДП, 2023. – 162 с.

24. Молодцов О.В. Методологічні аспекти теорії інституціональних матриць у контексті динаміки інституціональних змін. Теорія та історія державного управління. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування 2018 № 1. 16 с.

25. Молодцов О.В. Методологічні зауваження щодо врахування ризиків асиметричної децентралізації в Україні з погляду теорії інституціональних матриць. URL: chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/https://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/164523/2018_5_Conference_pei_13_12_2018-24-27.pdf?sequence=1&isAllowed=y

26. Молодцов О.В. Феномен діалектичної єдності економічної, політичної та ідеологічної субматриць у публічному управлінні. С.160-169. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/https://maup.com.ua/assets/files/expert/8/15.pdf>

27. Мороз О.О. Інституціональна система аграрної економіки України / О.О. Мороз. — Вінниця: Універсум-Вінниця, 2006. — 438 с.

28. Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України. Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу. Київ, 2017. URL: chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/https://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2017_04_12_ident/2017-Identi-3.pdf

29. Політичні інститути і процеси в сучасній Україні. Навчальний посібник. – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – 182 с.

30. Політичні інститути і процеси: курс лекцій/ В.О. Ханстантинов. – Миколаїв: МНАУ, 2017. – 144с.

31. Політичні інститути і процеси: словник основних понять і термінів (для самостійної роботи здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня

спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» денної та заочної форм навчання) / уклад. В.О. Ханстантинов. – Миколаїв : МНАУ, 2019. – 143 с.

32. Поліщук І.О. Партія як соціально-політичний інститут. Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого № 4 (43) 2019. С. 101-117.

33. Проблема культурної ідентичності в ситуації сучасного діалогу культур: матеріали XVI Міжнародної наукової конференції (м.Острого 22-23 червня 2023 р.)/ відп. за вип. О. Шершньова, К. Яқуніна. Острого: Видавництво: Національного університету: «Острозька академія», 2023, 142 с.

34. Публічне управління : термінол. слов. / за ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білінської, О. М. Петроє. Київ : НАДУ, 2018. 224 с.

35. Радченко О., Молодцов О. Методологія «Інституціональної матриці» на прикладі децентралізації влади в Україні. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fd16ea43-2f15-4679-9773-f5a792670699/content>

36. Рачинська О.А. Сучасні підходи організації комунікативної взаємодії у сфері публічного управління. URL: chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2019/3.pdf

37. Ситник Г.П. Політико-правове забезпечення публічного управління у сфері національної безпеки: курс лекцій/ К., 2023 – 142 с.

38. Сімак С.В. Інституційні основи дослідження механізмів взаємодії громадянського суспільства, влади та бізнесу. Державне управління: удосконалення та розвиток № 4, 2016.

39. Сімак С.В. Формування інституційних механізмів взаємодії громадянського суспільства та бізнесу. Механізми державного управління. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. Том 29(68) №5 2018. С. 170-174.

40. Скибун О.Ж. Трансформація традиційних політичних інститутів під впливом нової цифрової реальності. Регіональні студії, 2020, № 23. С.65-70.

D0%A2%D0%98%D0%A2%D0%A3%D0%A6%D0%86%D0%9E%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%95%20%D0%A1%D0%95%D0%A0%D0%95%D0%94%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%A9%D0%95%20%D0%A2%D0%95%D0%9E%D0%A0%D0%95%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%86%20%D0%A3%D0%97%D0%90%D0%93%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%97%D0%90%D0%A1%D0%90%D0%94%20%D0%95%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%9E%D0%9C%D0%86%D0%A7%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%9E%20%D0%A0%D0%9E%D0%97%D0%92%D0%98%D0%A2%D0%9A%D0%A3.pdf

49. Шкорута І.Л., Молодцов О.В., До питання про європеїзацію інститутів публічного управління та адміністрування. Традиційні та інноваційні підходи до наукових досліджень. Житомир, Україна. 2023. С.43-48.

50. Ярова Л.В., Яковлева Л. І., Кольцов В.М. Компоненти інституційної взаємодії в українському політичному процесі. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2022. С.76-80. URL: chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglclefindmkaj/http://apfs.nuoua.od.ua/archive/38_2022/15.pdf